

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

Psychologie zla

Autor: Bc. Eliška Podlahová

Studijní obor: Etika v sociální práci

Forma studia: Kombinovaná

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Karolina Diallo, Ph.D.

Datum odevzdání práce: 30. 3. 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích .....

Podpis studenta.....

Eliška Podlahová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Mgr. et Mgr. Karolině Diallo Ph.D. za její trpělivost, cenné rady a připomínky. Za podporu a pochopení, jež se mi dostalo a pomohlo mi překonat překážky, bych chtěla též poděkovat své rodině, přátelům a kolegyním.

Obsah

Úvod.....	5
1 Etické přístupy ke zlu.....	8
1.1 Antické období.....	9
1.2 Křesťanství.....	11
1.3 Vybrané pozdější přístupy.....	12
1.3.1 Psychika, chování, motivace, emoce – krátké vysvětlení pojmů	13
2 Vývoj morálky – L. Kohlberg.....	15
3 Rysy osobnosti	18
3.1 Model velké pětky.....	22
4 Poruchy osobnosti	25
5 Projevy zla – Robert D. Hare	29
5.1 M. Scott Peck.....	31
6 Sociální učení – Albert Bandura	33
6.1 Teorie vazby – John Bowlby.....	34
6.2 Psychická deprivace.....	37
6.3 Transgenerační přenos	38
7 Poznatky ze sociální psychologie.....	41
7.1 Atribuční teorie	43
8 Myslet zle, není stejné, jako konat zlo	49
9 Zlo v sociální práci.....	52
9.1 Rodina a zlo	54
9.2 Rozpad rodiny	57
9.3 Cochemská praxe	61
9.4 Role sociálního pracovníka v rámci Cochemské praxe.....	62
9.4.1 Asistovaný kontakt mezi rodičem a dítětem	62
9.4.2 Asistované předání dítěte	65
Závěr	67
Seznam použitých zdrojů.....	69
Abstrakt.....	73
Abstract.....	74

Úvod

Ve své diplomové práci, která nese název Psychologie zla, se zaměřím na zlo z psychologického hlediska s ohledem na sociální práci. V povolání sociálního pracovníka se všeobecně předpokládá, že se ve své práci setká se zlem v různých podobách. Také se předpokládá, že takový pracovník ví, co je dobré a zlé. Etické jednání k druhému člověku, je pak předpokladem kvalitní sociální práce. Ale pokud se někde vyskytuje mnoho zla, nebo taková forma zla, která nás zaskočí, základní etické rozlišení běžnému člověku, ani sociálním pracovníkům nestačí. Stejně jako lidé zaměstnaní v dalších pomáhajících profesích, také sociální pracovník ke své práci potřebuje poznatky z různých oborů, psychologie patří k těm nejvýznamnějším.

Rozhodla jsem se pro toto téma především proto, že mě psychologie v průběhu studia sociální práce nadchla, a přinesla mi mnoho zajímavých, přesných, někdy zraňujících informací, a která mi představila svět, v němž je možné nalézat odpovědi na různé otázky. Svět, ve kterém je možné se zorientovat a pochopit pohnutky k různým druhům vlastního jednání, a také k jednání jiných osob.

Dalším důvodem, který mě vedl k tomu, abych napsala práci na téma zla, je určitá atraktivita samotného názvu práce. Přesněji, ono samotné slovo zlo. Toto slovo vyvolává ve většině lidí určité emoce, ale právě proto, že se jedná spíše o negativní emoce, téma zla bývá opomíjeno a upozad'ováno, z nějakého důvodu se tomuto tématu nevěnuje dostatečná pozornost. V mém současném zaměstnání na pozici sociálního pracovníka jsem se také setkala s jednáním, které bylo z mého pohledu zlé. Ujistila jsem se proto, že je důležité zlo poznat a snažit se mu porozumět. Zlé jednání patří k člověku, je součástí téměř každého společenství, objevuje se v široké oblasti činností běžného života. Budí většinou strach, obavy, lítost, zlobu, ale také nadšení, sounáležitost a uznání. Chtěla bych ve své práci představit zlo tak, jak mu rozumějí psychologové.

Psychologie zla se snaží vysvětlit mechanismy, které vedou člověka k jednání, které je směřované vůči jinému člověku či osobám. Proč se děje zlo, proč je někdo schopný ublížit druhému, jak je možné, že zlé jednání člověk vůbec dopustí. Nad krutostmi a zlými činy se zamýšlíme především v okamžiku, kdy se nás takové jednání nějakým způsobem týká. Nemusí to být přímo osobní účast nějakého, z našeho pohledu zlého, jednání. Mohou to být také spatřené obrázky, přečtený úryvek knihy, zaslechnutá informace a podobně. Často nás zlé činy zasáhnou, a vyvolávají v nás určité otázky. A čím je čin krutější a důsledky fatálnější, tím více si klademe zmiňovanou otázku proč. Nerozumíme

tomu, snažíme se porozumět a uplatňujeme naše vědomosti, ale nejde to, vraždu si vysvětlit nedokážeme. Snad nakonec docházíme k závěru, že ten, kdo se činu dopustil, byl zlý. Toto vysvětlení nám v mnoha případech stačí k tomu, abychom přemýšlení nad hledáním příčiny zlého skutku vzdali. Vyžaduje to totiž hlubší zamyšlení a studium, k němuž musíme mít motivaci.

V první kapitole své práce nejprve krátce představím etické přístupy ke zlu. Určité povědomí o rozdělení světa na dobro a zlo je dostatečně rozšířené, a lidstvo provází od prvopočátků, jednání v souladu s morálkou a všeobecně uznávanými normami, by mělo být prevencí před zlými činy. Tato opatření, která vznikala v dávných dobách, a vyvíjí se neustále až do dnešních dnů, nedokáží odpovědět na otázku, proč se všichni lidé podle morálky neřídí, a normy nerespektují. Etický pohled na zlo je důležitý pro srovnání s pohledem psychologickým. Ve druhé kapitole použiji některé poznatky z vývojové psychologie, které se k morálce vztahují a představím teorii L. Kohlberga o vývojových stupních morálky. Z psychologie osobnosti se v další kapitole pokusím získat informace o jednotlivých rysech osobnosti v souvislosti se zlem.

Naše jednání se k něčemu a k někomu vztahuje, jsme součástí společenství, a od útlého věku pozorujeme okolí a komunikujeme s ním. Učíme se pozorováním druhých a teorie sociálního učení, která se nápodobou zabývá od A. Bandury, bude rovněž v mé práci krátce představena.

Jak významný je v dětství pocit jistoty a pevné vazby dítěte k vychovávající osobě přiblížím v další kapitole, v níž uvedu teorii vazby podle Johna Bowlbyho. Pokud někdy posuzujeme nějaký zlý čin, napadá nás souvislost mezi oním činem a nešťastným dětstvím, teorie vazby současně s vysvětlením dopadů psychické deprivace na dítě, nám mohou usnadnit chápání vzájemných vlivů. Ve svém hodnocení specifických situací potřebujeme disponovat velkým množstvím informací. Některé lze odhalit pomocí genosociogramu, jenž získává poznatky o transgeneračním přenosu, a jemuž se budu věnovat v další části své práce.

Zlo jako předmět sociální psychologie, bude představeno v předposlední kapitole mé diplomové práce, kde se zaměřím na některé závěry vztahující se ke zlu. Během svého prvotního uvažování o tom, kterým tématům se ve své práci budu věnovat, jsem se zamýšlela nad tím, že bude má práce zaměřena na podrobné představení známých experimentů S. Milgrama a P. Zimbarda. Od tohoto svého úmyslu jsem upustila poté, co jsem se přesvědčila o mnohonásobném a detailním zpracování tohoto tématu v mnoha z prostudovaných publikací. Aby mohla být má práce přínosem, upřednostnila jsem proto

jiná témata ze sociální psychologie, jež se také zabývají zlem. V sociální práci je kontakt s druhými lidmi nevyhnutelnou samozřejmostí, umět rozpoznávat zlo a vyvarovat se zlému jednání je pro sociálního pracovníka velkým úkolem, s nímž se při své práci setkává. Během výkonu svého povolání se sociální pracovník seznamuje také se zlem, jež provází životy osob z konkrétní cílové skupiny, jíž se věnuje. Budu se proto na závěr své práce věnovat zlu, s nímž se v různých podobách setkávám v sociální práci s dětmi a rodiči po rozchodu.

Hlavním cílem mé práce je poskytnutí ucelených informací o psychologii zla, přiblížení tohoto tématu s ohledem na sociální práci. Jelikož je zlo spojené se strachem, mým dalším cílem je pokusit se zaujmout čtenáře tak, aby zlu lépe porozuměl, a má práce mu napomohla k tomu, aby o zlu přemýšlel novým způsobem.

1 Etické přístupy ke zlu

Zlo, co to je vlastně zlo a kdo, nebo co, ho definuje. Každý člověk je jedinečný a s tím souvisí, kromě jiného, také to, že má svou vlastní představu o světě, o věcech, o lidech a například také o zlu. V některých aspektech se naše představa pravděpodobně shoduje s představami jiných osob či společností, a je výsledkem naší společné historické a kulturní zkušenosti, jež se předává dalším generacím v podobně morálních norem a hodnot, v jiných aspektech se mohou představy lišit. V této kapitole se budu zabývat zlem z etického hlediska, a představím některé etické přístupy ke zlu.

K tomu, aby bylo možné hovořit o zlu, je zapotřebí vědět, co to je, zlo. Je to protiklad dobra, které je člověku blízké, neboť se s ním seznamuje již od prvopočátku své existence. Zjednodušeně lze říci, že dobré je pro člověka všechno to, co mu prospívá, co naplňuje jeho potřebu, co se mu líbí, co má rád. Dobré je to, co ho rozvíjí, co ho přesahuje. Dobré je především to, o co člověk usiluje, aby se uspokojil. Tudíž, objeví-li se v této lidské snaze něco, co dobru brání, kazí, ničí, již to nemůže být dobré. Jestliže si člověk kdysi pojmenoval věci kolem sebe za dobré, činy, které k získání těchto dober vedou také za dobré, nevyhnutelně si současně pojmenoval také věci, a činy, které dobré nejsou, a nazval je zlé. Dobro jako to, co člověku prospívá, zlo jako to, co mu škodí. Věda, která hledá odpovědi na otázky týkající se dobra a zla v lidském jednání, se jmenuje etika, již se zabývalo mnoho vědců v minulosti, a jež je ve hledání těchto odpovědí stále živá, přinášející pohledy nové. Zájem o tuto problematiku je neustálý, a chápání jednotlivých směrů se mění. Lidská individualita má v interpretacích jednotlivých názorů prostor k vlastnímu závěru, který může být podnětem k dalším úvahám.

Etika (z řeckého slova mrav, obyčej), je vědecká filozofická disciplína, jejímž předmětem je morálka. Hodnotí lidské jednání z hlediska dobra a zla.¹ Morálně jedná ten, kdo jedná v souladu s dobrem. Podle Koháka je etika souhrn pravidel a odvěké lidské zkušenosti s tím, čeho je třeba, aby spolu lidé mohli vycházet a spokojeně žít.² Člověk si je vědom své konečnosti a potřebuje druhé milovat, důvěřovat jim, je si vědom toho, že se bez druhých neobejde, a proto potřebuje nějaká pravidla, která si soužití vyžaduje.³ Podle Sokola je v jednání patrné, že přestože se zdá být svobodné, není nahodilé a směřuje k nějakému cíli. Uvádí dále, že pro člověka je charakteristické, že své chování reguluje.⁴

---

¹ Srov. JANKOVSKÝ, J., *Etika pro pomáhající profese*, Praha: TRITON, 2003, str. 21.

² Srov. KOHÁK, E., *Člověk, dobro a zlo: o smyslu života v zrcadle dějin; kapitoly z dějin morální filozofie*. Praha: JEŽEK, 1993, str.20.

³ Srov. Tamtéž, str.20.

⁴ Srov. SOKOL, J., *Etika, život, instituce*, Praha: VYŠEHRAD, 2014, str. 67.

Existuje mnoho disciplín etiky, dělí se například na deskriptivní etiku, etiku jednotlivce, sociální etiku a další.

Morálka řídí lidské jednání a ukazuje principy a hodnoty, kterým přiřazuje univerzální význam. Morálka se skládá především z principů nebo norem vztahujících se k dobru a zlu, které umožňují pojmenovat nebo posuzovat lidské jednání. Každý den jsme vystaveni výběru a zaměřujeme své jednání podle našeho hodnotového řebříčku. Rozhodnutí záleží na našich stanovených cílech a na našich očekáváních. Výsledné jednání může být správné a čestné, může však také následovat egoistické instinkty, chutě po moci, závist, rivalitu. Konečným cílem našeho chování je dosažení štěstí, které každý realizuje v souladu s vlastní osobností.⁵

Podle Jankovského morálním jednáním nazýváme takové jednání, které je ve shodě se svědomím jednajících. Člověk žije ve společenství, kde je jeho vztah k morálce zásadní pro utváření jeho sociální identity.⁶ Zvnitřněné morální zásady a hodnoty člověku poskytují návod a usměřňují jeho chování. Překročení, nebo také pouhé pomýšlení na porušení morálních pravidel, vyvolává v člověku vnitřní napětí a výčitky svědomí. Univerzálně přijímané pravidlo, které člověku přikazuje, aby nečinil druhým to, co nechce, aby druhí činili jemu, tvoří základ přirozené morálky.⁷ Výhodiskem je, že pokud považují nějaký čin za špatný, zlý, mé vnitřní morální nastavení a také vnější kontrola, tedy pravidla uznávaná a platná ve společnosti, mi přikazují, abych se snažil vyvarovat takového jednání vůči druhému člověku. Zlo, je v širokém smyslu vše, co způsobuje škodu tím, že vyvolává morální neklid nebo fyzickou nepohodu, a je proto obávané, odmítané, bývá předmětem odsouzení, trestu nebo milosti, soucitu apod.⁸ Toto je jedno z pojetí zla tak, jak mu rozumíme dnes. Chování, usměřňování a cílení chování, dobré mravy, ale také zlé jednání, tím vším se zabývali lidé již v dávné minulosti.

1.1 Antické období

Na konci 4. st. př. n. l. se do Evropy z Východu donesla myšlenka dualismu, podle které je svět výsledkem zápasu dobra a zla a místem jejich střetávání. Tato představa světa významně ovlivnila soudobá náboženství.⁹ Podle Platóna (428–348 př. n. l.), významného

---

⁵ GESSI, S., *Etica e morale*. [online]. [cit. 2. ledna 2020]. Dostupné z: <http://www.unife.it/lettere/ilosofia/comunicazione/insegnamenti/etica-della-comunicazione-1/materiale-didattico/1-MoraleEtica.pdf>

⁶ Srov. JANKOVSKÝ, J., *Etika pro pomáhající profesie*, str.21.

⁷ Srov. Tamtéž, str. 25.

⁸ TRECCANI, *Male*. [online]. [cit. 2. ledna 2020]. Dostupné z: <http://www.treccani.it/enciclopedia/male/>

⁹ SOKOL, J., *Etika, život, instituce*, str. 150.

antického filozofa starověkého Řecka, je zlo pouze nedostatek dobra, a doporučil proto vzdělávání.¹⁰ Aristoteles (384–325 př. n. l.) ve svém známém díle, jež se jmenuje *Etika Nikomachova*, pojednává například o tom, že dobro je to, k čemuž všechno směřuje. Podle Jankovského zde v tomto popisu dobra Aristoteles jednoduchým způsobem říká, že dobro je to, čemu nic nechybí a zlo je naopak všechno to, co má nějaký nedostatek.¹¹ Aristoteles navázal na Platóna a věnoval se etice cností. Jeho předmětem morálního zkoumání je dobro člověka, jakožto největšího z dober, která se mohou získat a realizovat prostřednictvím jednání. Pro Aristotela je etika praktickou vědou a znalosti musejí být zaměřeny na činy. Nejvyšší dobro, ke kterému každý směřuje, je štěstí, avšak každý mu rozumí jinak. Někdo ho shledává v potěšení a užívání si, někdo v bohatství, někdo v úctě, někdo v kontemplativním životě. Cnost je nejvyšší dobro, kterého je člověk schopen.¹² Podle Aristotela cnostné jednání, a špatnost, záleží pouze na samotném jedinci, který má svobodu volby. Člověk se má řídit rozumem. Aristoteles tvrdí, že i ve chvílích pokušení bude člověk jednat cnostně a získá etické cnosti (odvahu, střídmost, svobodomyšlnost, pokoru), pokud pokušení ovládne podle kritéria střední cesty, která vylučuje extrémy v chování.¹³

Hédonismus a jeho představitel Epikúros (341–270 př. n. l.), vyjadřoval potřebu člověka osvobodit se od nejvyšších cílů. Středem pozornosti je blaho člověka. Člověk je svobodný, nepřipoutaný k věcem, potěšení spočívá v klidu duše. Člověk je spokojený a nemusí vyjít ze sebe, aby se vypořádal se světem.¹⁴ Jeho zájmem je život podle vlastních představ a zbavení se všech strachů.¹⁵ Podle učení epikurejců je člověk moudrý a ví, že musí respektovat omezení života. Má využívat všeho, co mu život nabízí, má žít přítomností. Štěstí najde ve vyhýbání se bolesti a strastí, pozor si má dát na různé druhy rozkoší, které mu následně mohou způsobit trápení.¹⁶

Pro stoicismus a jeho představitele je důležitý život prožitý cnostně, moudrý člověk je silný, neotřesitelný, svoji blaženost nosí uvnitř a ví, že se má omezit na to, co je v jeho moci a silách. Podle Sokola tím je v učení stoiků vymezena lidská svoboda a lidské odpovědné chování, které má každý člověk uvnitř a jedině tam s jednáním může nakládat

---

¹⁰ Srov. SOKOL, J., *Etika, život, instituce*, str. 151.

¹¹ Srov. JANKOVSKÝ, J., *Etika pro pomáhající profese*, str. 41.

¹² ARENI, M., *Etica Nicomachea*, [online]. [citace 6. ledna 2020]. Dostupné z: <https://www.filosofico.net/riasseticanicomaco734.htm>

¹³ TRECCANI, *Etica*, [online]. [cit. 10. ledna 2020]. Dostupné z: <http://www.treccani.it/enciclopedia/etica/>

¹⁴ TRECCANI, *Etica*, [online].

¹⁵ SOKOL, J., *Etika, život, instituce*, str. 114.

¹⁶ Srov. Tamtéž, str. 115.

v souladu s cnostmi. Člověk zná a přijímá skutečnost, že není v jeho silách vládnout vnějšímu světu, má však usilovat o to, aby vládl sám sobě a jednal podle toho.¹⁷ Ve starověkém Římě se učení stoiků velmi rozmohlo a ovlivňovalo společenský a kulturní život. Římští stoikové kladli veliký důraz na řád, člověk měl podle nich možnost spořádanost poznávat, rozum a řád se stoikové snažili rozšířit ve společnosti.¹⁸

1.2 Křesťanství

Křesťanství převzalo ze židovství výslovné vymezení morálky. Desatero, které představuje seznam zákazů, přehledně a srozumitelně definuje činnosti, kterých se má člověk vyvarovat.¹⁹ Křesťanská morálka je založena na myšlence, kterou v jednom ze svých kázání vyslovil Ježíš z Nazareta (cca. 4 př. n. l. – 33 n. l.), že před Bohem jsou si všichni lidé rovni. Bezpodmínečná láska k bližnímu, k nepříteli či hříšníkovi se stává nejvyšším přikázáním. Člověk čerpá inspiraci z Boží dokonalosti, a z Desatera.²⁰ Křesťanské náboženství, které vznikalo v prostoru středomořské civilizace, v sobě nutně zakomponovalo myšlenky řeckých filozofů, které postupně přeměnilo a přizpůsobilo novému pojetí života a světa.²¹

Pro sv. Augustina (354–430), který se tématu zla věnoval do hloubky, se zlo sestává v nepořádku neboli ve vzdálení se Bohu. Boha Augustin nazval nejvyšším dobrem, tedy zlo je vzdálení se nejvyššímu dobru a přichýlení se k nižším dobrům. Jedinou příčinou tohoto nepořádku je svobodná vůle.²² Člověk je obraz Boží a v jednání je důležitější úmysl než následek.²³ Další ze středověkých duchovních otců sv. Tomáš Akvinský (1225–1274), rozvinul myšlenky svého předchůdce, a zlo představil ve dvojí formě. Jako nedostatek přírodního (fyzického) elementu, nebo jako nedostatek pořádku pro vlastní účel, jež si člověk, jakožto Božské stvoření obdařené rozumem, svobodně zvolilo. V tomto případě se jedná o morální zlo, které je nejzávažnější a člověk pociťuje vinu za své činy.²⁴

---

¹⁷ Srov. SOKOL, J., *Etika, život, instituce*, str. 133.

¹⁸ Srov. KOHÁK, E., *Člověk, dobro a zlo*, str. 87-88.

¹⁹ Srov. SOKOL, J., *Etika, život, instituce*, str. 117.

²⁰ GESSI, S., *Etica e morale*. [online].

²¹ TRECCANI, *Etica*, [online].

²² GRASSO, A., *Male*, [online]. [cit. 10. ledna 2020]. Dostupné z:

http://www.latheotokos.it/programmi/DIZIONARI/SAN_TOMMASO/male.html

²³ GESSI, S., *Etica e morale*. [online].

²⁴ GRASSO, A., *Male*, [online].

1.3 Vybrané pozdější přístupy

Pro britského filozofa Thomase Hobbesa (1588–1679) je při poznání dobra důležitý subjektivní názor, člověk nazývá dobrem to, po čem touží a zlem to, k čemu má averzi.²⁵ Hobbes zaměřuje pozornost na pud sebezáchovy a individuálního zisku. Morální povinnost musí být nařízena panovníkem za pomoci síly, a to v zájmu společenského soužití.²⁶

Významným autorem, který se ve svém díle zaměřil na otázku zla, byl německý filozof Immanuel Kant (1724–1804), který se svým pojetím odlišoval od jiných autorů tím, že zlo nespatořoval v nedostatku dobra. Kant považoval zlo za součást lidské přirozenosti, přičemž každý člověk má svou subjektivní svobodu v tom, co činí. Svoboda v jednání je subjektivní, nezávislá na státu, je soukromá. Lidská bytost je za své činy odpovědná. Otázka morálního zla spočívá ve svobodné vůli. Člověk je dobrý nebo zlý, protože podléhá svobodě a užívá jí tak, jak si sebeurčí. Podle sebeurčení má tendenci, jež Kant nazval to, co v člověku převažuje a samotnému činu předchází, k jednání v souladu nebo proti zákonu. Člověk má k dispozici svobodu výběru maximy, má také svobodu v samotném vykonání nejvyšší maximy. Konat zlo znamená vybrat si vzdání se od maximy morálního zákona, kterou je povinnost. To se stává v důsledku toho, že má člověk slabosti ve své lidské přirozenosti. Člověk se ve svém jednání ne vždy řídí zákonem, ale také city. Láska člověka k sobě samému, jakožto maxima, je původcem všeho zla.²⁷

Psycholog a zakladatel analytické psychologie, Carl G. Jung (1875–1961), se otázkou zla také zabýval, a činil tak na základě jeho znalostí filozofie, historie a kultury. Tento přesah vědomostí a směrů se odrazil v jeho díle, které v přístupu ke zlu přináší mnoho poznatků v oblasti psychologické, ale také filozofické. Jeho názor na otázku zla spočíval v jeho poznání a přijetí, podle Junga jediné tím, že zlo pojmenujeme, poznáme a přijmeme jej, jakožto součást našeho života, mu vezmeme sílu, aby nás překonalo. Důraz na sebepoznání, snahu o introspekci každého individua, Carl G. Jung vystihl například v této své myšlence: „*Setkání se sebou samým je jedním z nejnepříjemnějších zážitků, kterému člověk uniká promítáním všeho negativního na okolní svět. Ten, kdo je*

---

²⁵ PATRIA LETTERATURA, *Il bene e il male fra filosofia e letteratura*, [online]. [cit. 19. ledna 2020]. Dostupné z: <http://www.patrialetteratura.com/il-bene-e-il-male-fra-filosofia-e-letteratura/>

²⁶ GESSI, S., *Etica e morale*. [online].

²⁷ TOTTI, R., *Kant: il bene e il male nell'uomo*, [online]. [cit. 17. ledna 2020]. Dostupné z: <http://robertototti10saggi.blogspot.com/2011/05/kant-il-bene-e-il-male-nelluomo.html>

schopen vidět vlastní stín a strpět povědomí o něm, již malou část úkolu splnil.“²⁸ Stín je podle Junga něco, co existuje pouze za přítomnosti světla, jelikož tělo uvnitř tmy nemá stinné stránky, nemá stín. Jung ve světle a stínu spatřuje metaforu k dobru a zlu. Především prostřednictvím snů se člověk setkává s temnými aspekty své vlastní osobnosti, které má tendenci ignorovat nebo popírat. Pouze skrytý a odehnaný stín je podle Junga nebezpečný, zatímco stín poznáný a přijatý je pozitivní, stimulující a je zdrojem nové psychické energie.²⁹

Shrnutí

V etických přístupech je, a to z důvodu, že se jedná o jejich hlavní předmět, vždy kladen důraz na otázku dobra a zla. Chápání toho, co je zlo, velmi významně ovlivňuje historické období, ve kterém jednotlivé teorie vznikaly. Zlo bylo považováno za určitý nedostatek jednotlivce, způsobený absencí cností, slabé vůle, svědomí či rozumu. Některé směry zlo odsuzují absolutně, jiné jsou méně kritické či přímo respektují zlé jednání, pokud je v souladu se svědomím. Jednání člověka zasahuje druhé, neboť žije ve společenství dalších osob. Tedy zlé jednání, nebo chceme-li, zlý člověk, svým činem ovlivňuje okolí, a to vyvolává opětovné snahy o pochopení zla.

1.3.1 Psychika, chování, motivace, emoce – krátké vysvětlení pojmů

V jednotlivých částech své diplomové práce se opakovaně vyskytují různé pojmy, některé z nich, které jsou často zastoupené, zde krátce vysvětlím.

Psychikou označujeme podle Plhákové: „*souhrn duševních dějů během celého lidského života*“.³⁰ *Chování* je podle Nakonečného: „*vzorec motorických reakcí, vytvářejících smysluplných celek a sestávající z jednotlivých, na sebe navazujících úkonů*“.³¹ Chování se dále rozlišuje na takové, které vyjadřuje to, co člověk prožívá, označované jako expresivní, a na chování adaptivní, které je závislé na situaci, ve které se jedinec nachází a na základě toho, co v takové situaci prožívá, se také chová.³² Jedinec svým vlastním způsobem interpretuje situaci a výsledkem této interpretace je jeho chování, které je odvislé od jeho dřívějších zkušeností.³³

---

²⁸ CASALE, E., *Il male neccesario presente in noi*, [online]. [cit. 10. září 2021].

Dostupné z: <https://www.jungitalia.it/2013/09/25/il-male-lincapacita-psicologica-di-vivere-e-accettare-il-male-presente-in-noi/>

²⁹ AGOSTINI, M., *Il tema del doppio attraverso la teoresi psicoanalitica: Carl Gustav Jung e l'ombra*, [online]. [cit. 12. září 2021]. Dostupné z: <https://www.stateofmind.it/2017/01/jung-tema-doppio-psicoanalisi/>

³⁰ PLHÁKOVÁ, A., *Učebnice obecné psychologie*, Praha: ACADEMIA, 2004, str. 43.

³¹ NAKONEČNÝ, M., *Motivace lidského chování*, Praha: ACADEMIA, 1997, str. 21.

³² Srov. Tamtéž., str. 21.

³³ Srov. NAKONEČNÝ, M., *Motivace lidského chování*, str. 5.

Motivace je zjednodušeně to, co člověka, jenž se nachází v určitém psychickém či fyzickém stavu, vede k tomu, aby se jeho stav změnil. Jedná se o snahu docílit chováním udržení či zlepšení vnitřního stavu spokojenosti.³⁴ Existuje celá řada teorií motivace, některé kladou důraz na vnitřní pohnutky jedince a zaměřují se proto na instinkty, potřeby, pudy. Další upřednostňují situace, kterým je jedinec vystaven, coby hlavní motivační determinanty chování, a pracují s myšlenkami o cílech, důvodech, pobídkách člověka.³⁵

Emoce s motivací úzce souvisejí. Podílejí se zásadním způsobem na výsledném projevu v chování a jsou označovány za hlavní motivační činitele chování.³⁶ Emoce člověku pomáhají k přežití, mají za úkol nás chránit, rozeznávat a bránit nás od nebezpečí. Pokud člověk prožívá velice silné emoce, nebo je nedokáže dost dobře rozeznat a identifikovat, mohou se emoce obrátit proti němu. Emoce jsou vrozené reakce skládající se z různých složek a nedobrovolných automatických fenoménů, které se vyskytují současně. Nějaká nám známá událost, vnitřně uvědomovaná myšlenka nebo nějaký tělesný pocit či vnější podnět, se stává spouštěčem k celé řadě změn v nervovém systému. Dochází ke změnám srdeční frekvence, tělesné teploty, aktivace svalů a změnám hladiny kyslíku v krvi. Myšlenky jsou prostředníkem a vkládají se mezi spouštěcí událost a aktivaci těla.³⁷ Emoce jsou zjevné také navenek, každé emoci odpovídá specifický výraz v obličejí, tón hlasu. Emoce nás nutí ke specifickému chování, například k útěku, když se cítíme v nebezpečí.³⁸

Empatie je sociální dovednost zásadního významu, a představuje jeden ze základních nástrojů efektivní a obohacující mezilidské komunikace. Je to schopnost rozeznat emoce jiných osob, jako by to byly vlastní emoce, a díky tomu pochopit názory, myšlenky, city. Jedná se tudíž o významnou emoční schopnost, díky níž je snazší se naladit na jiné osoby během vzájemné interakce. Tato schopnost umožňuje postřehnout a rozšířit hodnotu zprávy, kterou člověk vyjadřuje druhému slovně, o informace, které je možné pozorovat v jeho tělesných projevech.³⁹

---

³⁴ Srov. NAKONEČNÝ, M., *Motivace lidského chování*, str. 14.

³⁵ TRECCANI, *Motivazione*, [online]. [cit. 15. září 2020]. Dostupné z: https://www.treccani.it/enciclopedia/motivazione_%28Enciclopedia-delle-scienze-sociali%29/

³⁶ Srov. NAKONEČNÝ, M., *Motivace lidského chování*, str. 28.

³⁷ BERNARDOTTI, I., *A che cosa servono le emozioni*, [online]. [cit. 15. září 2020]. Dostupné z: <https://psiche.cmsantagostino.it/2018/09/03/a-che-cosa-servono-le-emozioni/>

³⁸ BERNARDOTTI, I., *A che cosa servono le emozioni*, [online].

³⁹ BENELLI, C., LA SPINA, CH., *Empatia*, [online]. [cit. 17. září 2020]. Dostupné z: <https://www.stateofmind.it/tag/empatia/>

2 Vývoj morálky – L. Kohlberg

Vývojová psychologie předkládá poznatky z oblasti vývoje člověka od narození až do smrti. Všechna časová období v životě člověka jsou důležitá, každé je něčím specifické a představuje změnu. Z poznatků vývojové psychologie vyplývá, že dětství je pro budoucí život každého jedince zásadní, a svět, který v tomto období dítě obklopuje, rozhoduje ve velké míře o tom, jaký bude jeho další osud v pozdějším životě. O morálce a osobní citlivosti směrem k akceptovaným morálním pravidlům to platí také. Špatné, či z našeho pohledu zlé chování, lze běžně pozorovat u dospělých osob, ale setkáváme se s ním rovněž u dětí, ačkoliv se mnohdy zdráháme takto nevhodnému chování rozumět. Dítě se teprve učí a vyvíjí se, a my jsme od přírody vedeni ke shovívavosti a trpělivosti vzhledem k mláďatům. Víme, že si dítě vše zkouší a postupně své jednání reguluje a ovládá.

Toto platí u velké většiny dětí. Pokud se v projevu dětí identifikují odchylky a nápadné odlišnosti v chování, bývá někdy nezbytné odborné vyšetření, a to u klinického dětského psychologa například v pedagogicko-psychologické poradně. Dítě je křehké, zranitelné, a nevhodně, krutě, se k němu v četných případech chovají ti nejbližší. Nejedná se vždy o násilí fyzické, velmi často je dítě ve své rodině vystaveno násilí psychickému. V období dětství je dítě velice vnímavé na vnější podněty, pokud se v tomto období setkává se zlem, velmi výrazně ho to ovlivňuje a zraňuje. Otázce morálního vývoje se věnují psychologové od začátku dvacátého století, mezi prvními byl také L. Kohlberg, který vytvořil svou periodizaci morálního vývoje, kterou v této kapitole představím.

Americký psycholog L. Kohlberg (1927–1987) svým výzkumem navázal na svého předchůdce, J. Piageta (1896–1980), jenž se věnoval studiu vývoje morálky u dětí. J. Piaget zjistil, že v souvislosti s věkem dítěte u něj vzniká morálka heteronomní a autonomní. J. Piaget vyzníval, že pro dítě ve věku mezi 4.-7. rokem je rozhodující to, co mu nařídí autorita. Dítě plní příkazy, chápe hodnoty a za spravedlivé považuje to, co mu určí dospělý. Autonomní morálka vzniká mezi 7.-13. rokem věku dítěte a je charakteristická tím, že už pravidla neurčuje autorita, ale dítě se chová již s respektem k ostatním.⁴⁰

Kohlberg se ve výzkumu věnoval také pozdějšímu období vývoje morálky, tedy období adolescence a dospělosti. V roce 1958 pro potřeby svého výzkumu předložil chicagským chlapcům ve věku 10-16 let deset modelových situací.⁴¹ Na základě výsledků

---

⁴⁰ Srov. WEIS P., a kol., *Etické otázky v psychologii*, Praha: PORTÁL, 2011, str. 129-130.

⁴¹ Srov. Tamtéž, str. 130.

určil Kohlberg tři úrovně morálního vývoje, pre-konvenční, konvenční a postkonvenční. Každá úroveň je rozdělena na dvě stádia. Kohlberg dospěl k tomu, že ne každý člověk projde všemi stupni vývoje. Nejvyššího, 6. stupně pak dosáhne podle Kohlberga velmi málo lidí.⁴²

Prekonvenční úroveň (předškolní věk), charakteristické je zaměření se na sebe.

1. stadium: Orientace na trest – v tomto období dítě rozděluje na dobré či špatné na základě odměn nebo trestů ze strany autority. Dítě se chce vyhnout trestu, a proto se podřizuje příkazům.⁴³ Dítě si může myslet, že nevypracování úkolu je špatné, protože rodiče by ho potrestali. Toto myšlení blokuje schopnost připustit existenci morálních dilemat, vše je chápáno z pohledu autority.⁴⁴ Podle Weisse je pro budoucí morální vývoj dítěte v tomto období nebezpečné, když dítě opakovaně vidí nepotrestání negativních činů.⁴⁵

2. stadium: Orientace na odměnu – období tzv. naivního instrumentálního hédonismu. Dítě v tomto období překonává svůj egocentrismus, už se dokáže vcítit do druhé osoby. Typický je silný cit pro spravedlnost.⁴⁶ Dítě dokáže poznat, co by mělo udělat pro druhého, jedná tak ale pouze na základě reciprocity, tedy myslí si: já udělám něco pro tebe, když ty uděláš něco pro mě. Jedinec si v tomto období myslí, že vše, co mu přináší výhodu je dobré, naopak vše, co nese nepohodlí nebo ztrátu je negativní.⁴⁷

Jedná se o nejjednodušší úroveň morálního vývoje, na tomto stupni člověk nepřemýšlí nad úmysly chování, relevantní jsou pouze důsledky, tedy odměna nebo trest.⁴⁸

Konvenční úroveň (školní věk) charakteristické je zaměření na skupinu.

3. stadium: Orientace na hodné dítě – jedinec si uvědomuje, že je součástí interpersonálních vztahů, a proto se snaží o přijetí. Přizpůsobuje se tlaku skupiny a vyhýbá se tím kritice ze strany druhých. Člověk, který dosáhl tohoto stadia morálky

---

⁴² LA MENTE É MERAVIGLIOSA, *Teoria dello sviluppo della moralita' di Kohlberg*, [online]. [cit. 17. září 2020]. Dostupné z: <https://lamenteemeravigliosa.it/teoria-dello-sviluppo-della-moralita>

⁴³ Srov. WEISS, P., a kol., *Etické otázky v psychologii*, str. 131.

⁴⁴ LA MENTE É MERAVIGLIOSA, *Teoria dello sviluppo della moralita' di Kohlberg*, [online]. <https://lamenteemeravigliosa.it/teoria-dello-sviluppo-della-moralita>

⁴⁵ WEISS, P., a kol., *Etické otázky v psychologii*, str. 131.

⁴⁶ Srov. Tamtéž, str.131.

⁴⁷ LA MENTE É MERAVIGLIOSA, *Teoria dello sviluppo della moralita' di Kohlberg*, [online]. <https://lamenteemeravigliosa.it/teoria-dello-sviluppo-della-moralita>

⁴⁸ Tamtéž, [online].

považuje za dobré jednání takové, které se od něj očekává. Pro tento stupeň jsou charakteristické projevy přátelskosti, slušnosti, zdvořilosti.⁴⁹ Podle Weisse je však v tomto věku dítě velmi vulnerabilní a získává sociální oporu ve své referenční skupině, ta však může být protispolečenská a tomu pak odpovídají také projevy chování.⁵⁰

4. stadium: Orientace na společenský pořádek – dítě v tomto vývojovém stupni morálky přechází od podřízení se skupině k respektování pravidel společnosti. Vlastní úsudek o tom, co je správné, se zakládá na tom, zda vlastní jednání je v souladu se společenským pořádkem, či ho naopak narušuje. Nejdůležitější je, aby byla společnost stabilní a nevládl v ní chaos. Jedinec silně respektuje zákony a autority, neboť omezují svobodu jednotlivce ve prospěch sociálního řádu a našeho dobra. Morálka překonává mezilidské vztahy a vztahuje se k platným zákonům, které nesmějí porušeny v zájmu zachování pořádku ve společnosti.⁵¹ Obsah tohoto stupně morálky určují pocity povinnosti a viny.⁵²

Postkonvenční úroveň (dospělost)

5. stadium: Orientace na společenskou smlouvu – člověk, který dosáhl tohoto stupně morálky respektuje obecně uznávané principy, aby se mu dostalo uznání od svých vrstevníků a společnosti.⁵³ Člověk rozumí tomu, co je dobro a zlo, protože společnost utvořila společenskou smlouvu, která určuje morální kritéria. V tomto stadiu člověk chápe nutnost zákonů, obhajuje je nebo je kritizuje, případně se dobrovolně účastní na jejich zlepšení, neboť chápe, že vytvoření společenské smlouvy je pro něj i pro druhé lepší než její absence.⁵⁴

6. stadium: Orientace na univerzální etické principy – jedinec jedná na základě svých etických principů, dodržuje je a je ochoten za ně bojovat. Chování je v souladu s vlastním svědomím.⁵⁵ Člověk si utváří svou morálku na základě toho, jak by podle něj měla společnost vypadat, a ne podle toho, co mu společnost nařizuje. Důležitým aspektem tohoto stupně vývoje je univerzálnost použití, kdy jedinec používá stejná kritéria u sebe i

---

⁴⁹ Srov. WEISS, P., a kol., *Etické otázky v psychologii*, str. 131.

⁵⁰ Tamtéž, str. 131.

⁵¹ LA MENTE É MERA VIGLIOSA, *Teoria dello sviluppo della moralita' di Kohlberg*, [online].

⁵² WEISS, P., a kol., *Etické otázky v psychologii*, str. 131.

⁵³ Srov. Tamtéž, str. 132.

⁵⁴ LA MENTE É MERA VIGLIOSA, *Teoria dello sviluppo della moralita' di Kohlberg*, [online].

⁵⁵ Srov. WEISS, P., a kol., *Etické otázky v psychologii*, str. 132.

u druhých, a jedná s nimi, nebo se o to alespoň snaží, tak, jak by chtěl, aby oni jednali s ním.⁵⁶

Kohlbergova periodizace poskytuje ucelený přehled vývoje morálky u člověka. Sám navázal na své předchůdce a rozpracovával teorie jiné, jeho vlastní teorie pak byla podrobena dalšímu zkoumání a našla své obhájce i kritiky. Umožňuje nám mít představu o tom, jak dítě chápe dobré a zlé. Jeho pohled na morální vývoj nekončí dětstvím a přibližuje postup k osobní morálce od dětství až do dospělosti.

Shrnutí

Pokud bychom se měli zamýšlet nad jednotlivými úrovněmi vývoje morálky a aplikovat je při tom na každého jedince, mohli bychom dospět k závěrům, že o tom, jak morálně vyspělý bude konkrétní jedinec, výraznou měrou rozhoduje úroveň morálky osob, které ho obklopují. Pokud jsou pro dítě v rané fázi vývoje morálky podstatná pravidla stanovená autoritou, tato pravidla představují rámec, podle kterého je možné stanovit úroveň morálky dané autority. Stejně tak bychom mohli aplikovat podobný klíč u pozdějšího vývoje, kdy pravidla určuje skupina. Také bychom podle nároků skupiny na respektování morálních pravidel mohli určit úroveň morálky samotné skupiny. Platí to také pro společnost, k níž se jedinec vztahuje v dalším období vývoje. Přesto, že každý člověk prochází morálním vývojem, a postup od nejnižší úrovně až po úroveň nejvyšší je v mnohém společný pro všechny, a to neznámá, že každý projde všemi stupni morálního vývoje, existuje mnoho faktorů, jež ovlivňují konečné chápání morálky a respektování norem. Mezi takové faktory patří například osobnostní faktory, rysy osobnosti, které mohou stát v cestě všeobecnému chápání morálky. Rysy osobnosti představím v následující kapitole.

3 Rysy osobnosti

Nejenom etické otázky vyvolávaly zájem vzdělavců v minulosti. Od pradávna se lidé zamýšleli nad různými zákonitostmi, zvědavost a potřeba člověka nalézat odpovědi na otázky, jež zřejmé vysvětlení nemají, patří od nepaměti k historii lidské společnosti. Z pozorování antických myslitelů vycházejí všechny pozdější vědy, psychologii osobnosti nevyjímaje. Poznatky mnohých starověkých filozofů a lékařů využíváme do dnešních dnů.

---

⁵⁶ LA MENTE É MERAVIGLIOSA, *Teoria dello sviluppo della moralita' di Kohlberg*, [online].

Postřehy o lidské psychice z minulých dob jsou mezi odborníky, kteří se psychologií osobnosti zabývají, uznávané i dnes, a tvoří základní zdroj informací pro širokou i odbornou veřejnost. Snaha o vysvětlení věci a fenoménů, které člověka obklopovaly, zahrnovala také snahu o vysvětlení rozdílů v chování. Příklady k tomu, aby se dávní vědci zamýšleli také nad zlem a zlými skutky, měli jistě dostatek. Vždyť boje o moc, války, vraždy, krádeže, křivá svědectví a velké množství dalších zlých činů, člověka provázejí od prvopočátku. Co mají tito lidé, kteří tyto činy dělají, společné, a co je odlišuje, mají nějaké shodné znaky či je nemožné takové podobnosti v člověku nalézt, na tyto otázky se zaměřím v této kapitole, ve které představím rysy osobnosti.

Osobnost bývá v psychologii popisována jako vnitřní uspořádání jedince a jeho psychických funkcí, které tvoří celek, na jehož základě se člověk přizpůsobuje prostředí, a který je determinován různými faktory. Definice osobnosti existuje velké množství, ale všechny zdůrazňují jedinečnost člověka. Osobnost má, podle Nakonečného, v psychologii význam pojmu, který vysvětluje například fakt, že ve stejné situaci se různí lidé chovají různým způsobem, a že psychické reakce není možné vysvětlovat jako odpověď na vnější podněty.⁵⁷ V psychologii osobnosti se mezi nejdůležitější teorie řadí teorie, které se zaměřují na rysy osobnosti. Jako rysy osobnosti se zde chápou psychické vlastnosti, způsoby vnímání, chování a myšlení ve vztahu k prostředí a k sobě samým, které se projevují v různých sociálních a osobních kontextech, lze je pozorovat a jsou trvalé. Rys osobnosti je určitá dispozice k jednání nezávisle na měnících se okolnostech, tendence vyhodnocovat informace, zažívat emoce a reagovat určitým způsobem.⁵⁸

Rysům osobnosti se věnovali například R. B. Cattell (1905–1998), který představil svůj faktorově analytický model osobnosti, a H. J. Eysenck (1916–1997), dva představitelé psychologie osobnosti, kteří umožnili svými poznatky vzniku třetího, v současnosti velmi využívaného modelu v diagnostice osobnosti, který se nazývá model pěti faktorů osobnosti.

R. B. Cattell představil model faktorů, které determinují chování. Při své práci rozdělil rysy do skupin a postupným srovnáváním a vylučováním podobných termínů dospěl k tzv. pramenným rysům, které vystupují jako vnitřní determinanty chování.⁵⁹

---

⁵⁷ Srov. NAKONEČNÝ, M., *Lexikon psychologie*, Praha: VODNÁŘ, 2013, str. 245.

⁵⁸ CERASA, A., *Psicologia della personalita'*, [online]. [cit. 25. září 2020]. Dostupné z: https://scienzepolitiche.unical.it/bacheca/archivio/materiale/2507/Psicologia%20Generale_3_Personalita.pdf

⁵⁹ Srov. NAKONEČNÝ, M., *Lexikon psychologie*, str. 278.

Mezi primární faktory zařadil např.: vřelost-rezervovanost, inteligence – mentální tupost, emoční stabilita – emoční labilita, dominance – submise, dobrodružnost – plachost, podezíravost – důvěřivost, nejistota – klid, soběstačnost – závislost na skupině, napjatost – uvolněnost aj. Sekundárními faktory nazval: extraverci – introverzi, úzkostnost – integrovanost, rezignovanost – vzdornost, senzitivitu – rozumovost. Pramenné rysy, které vyjadřují determinanci chování jediným vlivem obsahově R. B. Cattell rozřídil na: dynamické rysy, rysy schopností a rysy temperamentu.⁶⁰

Primární faktor vřelost – cyklothymie / rezervovanost – schizothymie, jež považoval R. B. Cattell za nejvýznamnější, jsou ve vzájemném vztahu s odpovídajícími povrchovými rysy.⁶¹ Povrchové rysy jsou poznatelné pozorováním chování.⁶²

Cyklothymie – vřelost, odpovídá povrchovým rysům: dobromyslný – podrobivý, kooperativní, pozorný vůči druhým, má „měkké srdce“, důvěřivý, adaptabilní.

Schizothymie – rezervovanost, odpovídá povrchovým rysům: kritický – chamtivý, obstruktivní, chladný – distancovaný, tvrdý – precizní, nedůvěřivý, rigidní.⁶³

H. J. Eysenck se při svém výzkumu opíral o poznatky z díla I. P. Pavlova. Do svého faktorově analytického modelu osobnosti se pokusil zahrnout také biologická a sociální hlediska. Podle tohoto modelu je nejvýraznější dimenzí osobnosti introverze – extraverte, přičemž lze konstatovat, že introverti vytvářejí podmíněné reakce rychleji než extraverzi, kteří zase snáze vypracovávají útlumy.⁶⁴

Základními dimenzemi lidské osobnosti jsou pro H. J. Eysencka: inteligence, psychotická tendence, emoční stabilita – labilita, extraverte – introverze.⁶⁵ Eysenckova teorie osobnosti vysvětluje, proč má každý člověk svou vlastní osobnost. Tvrdí, že existují 3 hlavní rysy, nebo také superfaktory, z nichž lze předpovídat biopsychosociální úroveň. Úrovně psychotiky, extroverze a neurotismu člověka jsou dostatečné pro vytvoření fyziologických, psychologických a sociálních předpovědí. Podle Eysencka jsou naše rysy ovlivněny geneticky, a tedy na chování každého člověka mají vliv vrozené tendence, které jsou zdrojem individuálních rozdílů, přičemž autor nevylučuje působení vlivů prostředí nebo konkrétních situací, které při kontaktu s okolím mohou tyto rysy

---

⁶⁰ Srov. NAKONEČNÝ, M., *Lexikon psychologie*, str. 278.

⁶¹ NAKONEČNÝ, M., *Lexikon psychologie*, str. 278.

⁶² PSYCHOWEB, *Raymond B. Cattell – rysová a faktorová teorie*, [online]. [cit. 2. října 2020].

Dostupné z: <http://www.psychoweb.cz/psychologie/raymond-b-cattell-rysova-a-faktorova-teorie-rysy-a-jejich-typy/>

⁶³ Srov. NAKONEČNÝ, M., *Lexikon psychologie*, str. 278.

⁶⁴ Srov. Tamtéž, str. 279.

⁶⁵ Srov. Tamtéž, str. 280.

zvýraznit či utlumit. Například interakce v rodině v období dětství, náklonnost, dorozumívání se mezi rodiči a dětmi, mohou mít vliv na jejich větší či menší vývoj.⁶⁶

---

⁶⁶ LA MENTE É MERAVIGLIOSA, *Teoria della personalita' di Hans Eysenk*, [online]. [cit. 20. října 2020]. Dostupné z: <https://lamenteemeravigliosa.it/teoria-della-personalita-eysenck/>

3.1 Model velké pětky

Postupným zdokonalováním předchozích diagnostických metod, a také na základě kritiky vypovídající hodnoty jejich výsledků ze strany mnoha psychologů, byl psychologům i široké veřejnosti představen model „big five“, jenž se stal platným diagnostickým nástrojem. Poprvé, byl termín velké pětky použit americkým psychologem Lewem Goldbergem v roce 1981⁶⁷. Na bádání se podílela celá řada psychologů, a současný model byl představen v roce 1992 psychology P. T. Costou a R. R. McCraem.⁶⁸

Na základě faktorové analýzy dospívá tento model k pěti faktorům, jimiž lze postihnout rozdíly mezi lidmi.⁶⁹ Těmito faktory jsou: otevřenost zkušenostem, svědomitost, extraverte, vstřícnost, neurotičnost.⁷⁰

Faktor otevřenosti hodnotí, do jaké míry se jednotlivec snaží v aktivním hledání nových zkušeností a oceňuje zážitky mimo jeho každodenní rutinu. Jinými slovy se posuzuje jeho tolerance a touha prozkoumat neznámé situace. Vysoké skóre v tomto aspektu nám ukazuje na zvědavou osobu s různorodými zájmy, kreativní, imaginativní a nekonvenční. Naproti tomu nízké bodové ohodnocení poukazuje na osoby, které jsou konvenční, pragmatické, realistické nebo s omezeným množstvím zájmů.

Faktor svědomitosti posuzuje stupeň organizace, vytrvalosti a motivace při dosahování cílů. Rozděluje osoby na dva protiklady, a to na ty, kterým záleží na dosažení optimálního a dokonalého výsledku a na ty, jež se o výsledek nestarají. Vysoké skóre mívají osoby organizované, pracovité, přesné, uspořádané a vytrvalé. Osoby bez ambicí a cílů, líné, nedbalé, nedisciplinované a s malou vůlí, mívají v tomto aspektu nízké bodové ohodnocení.

Faktor extraverte hodnotí dispozice jednotlivce k osobním interakcím, tedy úroveň aktivity a stimulace, kterých dosáhneme, když přijdeme do kontaktu s ostatními. Zároveň je úzce spjata s mírou potěšení, které prožíváme prostřednictvím sociálních vztahů. Vysokého skóre dosahují osoby společenské, komunikativní, otevřené ostatním, milující zábavu. Opakem jsou typicky osoby rezervované, střízlivé, neeuforické a klidné.⁷¹

---

⁶⁷ FIORE, F., *Big Five e teorie della personalita'*, [online]. [cit. 20. října 2020]. Dostupné z: <https://www.stateofmind.it/2016/02/big-five-personalita/>

⁶⁸ Srov. NAKONEČNÝ, M., *Lexikon psychologie*, str. 283.

⁶⁹ Srov. HELUS, Z., *Úvod do psychologie*, 2. přepracované vydání. Praha: GRADA, 2018, str. 182.

⁷⁰ Tamtéž, str. 182.

⁷¹ LA MENTE É MERAVIGLIOSA, *Il modello Big Five della personalita'*, [online]. [cit. 22. října 2020]. Dostupné z: <https://lamenteemeravigliosa.it/il-modello-big-five-personalita/>

Faktor vstřícnosti nám poukazuje na mezilidskou orientaci jednotlivce a projevuje se vřelostí a včítivostí.⁷² Tento faktor nám může být užitečný v poznání, do jaké míry je jedinec schopný vcítit se do druhého a jednat v souladu se svými vlastními emocemi a starostmi. Lidé, kteří mají v tomto aspektu vysoké bodové ohodnocení, bývají soucitní, přívětiví, důvěřiví, upřímní. Naopak osoby s nízkým skóre jsou osoby cynické, drsné, podezřívavé, soutěživé, pomstychtivé, nemilosrdné, podrážděné či manipulativní.⁷³

Faktor neurotismu identifikuje osoby, u kterých převažuje tendence k negativnímu prožívání.⁷⁴ Osoby, které mají v tomto aspektu vysoké skóre, mívají, kromě jiného, sklon k úzkosti, pocitům ohrožení a maladaptivnímu zvládnání strategií. Je pro ně typické, že se obávají, jsou nervózní, nejistí nebo hypochondričtí. Nízké bodové ohodnocení poukazuje na osoby uvolněné, ne emotivní, sebevědomé a odolné.⁷⁵

Z uvedeného výčtu a popisu rysů osobnosti je možné se pokusit vyjmenovat takové, které poukazují na možné problémy v sebepojetí a s tím spojené dispozice k chování. Ve spojitosti se zlem by bylo možné poukázat na osoby, jejichž osobnostním rysem je například podezřívavost, nedůvěřivost, chamtivost, závistivost, emoční labilita, úzkostnost, závislost na skupinách, aj. Osoby, jež vykazují podobné osobnostní rysy, mohou mít větší tendenci ke zlému jednání než osoby, které mohou být, dle u nich vyskytujících se rysů osobnosti, označeny za dobromyslné, vřelé, emočně stabilní, přátelské. Například osobnostní rys úzkostnosti je označován za patologický v diagnostice poruch osobnosti, kde je zařazen spolu s emoční labilitou a nejistotou z odloučení, mezi rysy, jež značí negativní afektivitu. Stejně tak těkavost pozornosti, impulzivita a nezodpovědnost tvoří skupinu osobnostních rysů, které poukazují na desinhibici. To je chování, které není člověk schopen potlačit, přestože si je vědom jeho škodlivosti.⁷⁶

Shrnutí

Nic z dosud popsaného, týkajícího se rysů osobnosti, nám dostatečně nevysvětlilo skutečnost, že někteří lidé mají tendenci konat zlé činy. Metody, které odhalily a popsaly rysy osobnosti, mohou velkou měrou napomoci k charakteristice jedince. V každém člověku jsou rysy zastoupeny různým způsobem, některé jsou markantnější, jiné méně

---

⁷² Srov. HELUS, Z., *Úvod do psychologie*, str. 183.

⁷³ LA MENTE É MERAVIGLIOSA, *Il modello Big Five della personalita'*, [online].

⁷⁴ Srov. HELUS, Z., *Úvod do psychologie*, str. 183.

⁷⁵ LA MENTE É MERAVIGLIOSA, *Il modello Big Five della personalita'*, [online].

⁷⁶ RIEGEL, K., D., a kol., *Poruchy osobnosti v 21. století*, Praha: PORTÁL, 2020, str. 55-57.

výrazné. Dohromady tvoří celek, jenž se promítá v chování jednotlivce. Pokud bychom přemýšleli nad tím, které z výše popsanych rysů předurčují člověka k tomu, aby jednal zle, mohli bychom vyzvednout některé, které se mohou na tendenci ke zlým činům podílet. Přestože na konečné jednání mají vliv další proměnné, a samotné zastoupení rysů v osobnosti neznamena, že její projev v chování bude zlý, větší pravděpodobnost k tomu, aby došlo ke zlému či násilnému jednání budou mít osoby, které mají rysy určité, typické pro jednotlivé skupiny delikventních či poruchami osobnosti trpících osob.

Poruchy osobnosti se objevují tehdy, když se stanou tyto rysy tak výraznými, rigidními a maladaptivními, aby narušily pracovní a/nebo mezilidské fungování. Tyto maladaptivní sociální modalitý mohou způsobit značné nepohodlí u lidí s poruchami osobnosti a lidí kolem nich. Pro lidi s poruchou osobnosti (na rozdíl od mnoha jiných, kteří vyžadují psychologickou pomoc), je obvykle utrpení, způsobené důsledky jejich společensky maladaptivního chování důvodem, proč vyžadují léčbu, než nepohodlí spojené s jejich myšlenkami a pocity. Lékaři proto musí pacientům nejprve pomoci pochopit, že jejich osobnostní rysy jsou kořenem problému. Poruchy osobnosti se obvykle začínají projevovat během pozdní adolescence nebo rané dospělosti, i když příznaky se někdy objevují dříve (v dětství). Charakteristiky a symptomy se značně liší v období, ve kterém přetrvávají; mnoho z nich se časem vyřeší. U většiny poruch osobnosti jsou úroveň dědičnosti kolem 50 %, procento podobné nebo vyšší než u mnoha jiných závažných psychiatrických poruch. Tento stupeň dědičnosti je v rozporu s běžnou hypotézou, že poruchy osobnosti jsou vady charakteru způsobené hlavně nepřátelským prostředím.⁷⁷ Lidé s poruchou osobnosti často působí na ostatní zmateně, jejich chování bývá pro okolí frustrující. Je pro ně obtížné rozlišit hranice mezi sebou a druhými lidmi. Jejich sebevědomí může být buď příliš vysoké nebo naopak velmi nízké. Ve své rodičovské roli mohou být nekonzistentní, udržovat přílišný odstup, mohou být příliš emotivní, zneužívající, nezodpovědní, což může vést u partnera či dětí ke vzniku fyzických a duševních problémů. Pro osoby s poruchou osobnosti je často nesnadné rozpoznat, že mají nějaký problém.⁷⁸

Existuje mnoho psychických poruch, které mohou mít vliv na to, že jedinec jedná útočně, používá násilí či dokonce vraždí. Jedná se například o schizofrenii a poruchy s

---

⁷⁷ SKODOL, A., *Panoramica sui disturbi di personalita'*, [online]. [cit. 28. října 2020]. Dostupné z: <https://www.msmanuals.com/it-it/professionale/disturbi-psichiatrici/disturbi-della-personalita%20panoramica-sui-disturbi-di-personalita%20>

⁷⁸ SKODOL, A., *Panoramica sui disturbi di personalita'*, [online].

bludy, duševní poruchy a poruchy chování způsobené užíváním psychoaktivních látek atd. Psychóza je psychický stav, v němž je člověk schopen hrůzných činů. Posuzování násilného chování v takovém případě chrání ty jedince, u nichž jejich poruchu způsobují mozková poškození, tedy nedostatky fyziologického rázu. Takový jedinec není za své činy odpovědný, protože jeho zlé jednání způsobilo, či na něm mělo velký podíl, jeho onemocnění. O těchto osobách, jež trpí podobnou duševní nemocí, a jejichž utrpení je pro ostatní nezakusitelné, jež jsou mnohdy celoživotně odkázány na podávání léků, by bylo jistě možné napsat mnoho prací. V té mé však právě proto, že zlé jednání činí pravděpodobně bez vědomého úmyslu ublížit, ale spíše s cílem pomoci si od vlastního utrpení, těmto osobám pozornost nevěnuji. Pro pochopení východisek mé práce se zaměřím na některé poruchy osobnosti.

4 Poruchy osobnosti

Mezinárodní klasifikace nemocí (dále MKN) a přidružených zdravotních problémů zahrnuje poruchy osobnosti mezi poruchy duševní, a poruchy chování. Poruchy osobnosti jsou zde označeny jako trvalé vzorce chování, které se významným způsobem liší od vzorců chování, které jsou v dané kultuře obvyklé.⁷⁹ Členění jednotlivých poruch osobnosti má několik částí, psychopatická osobnost, které se věnuje nejvíce autorů, jejichž myšlenky jsou v diplomové práci uvedené, je zahrnuta mezi specifické poruchy osobnosti. V seznamu MKN jsou *Specifické poruchy osobnosti* (F60) definovány jako těžká postižení v charakterové konstituci a tendencích chování jedince, u kterého byla specifická porucha osobnosti diagnostikována, přičemž tato poškození nevycházejí z poškození nebo porušení mozku.⁸⁰ Ze seznamu specifických poruch osobnosti zde vyjmenuji tři, jež nejvíce odpovídají výše popisovaným rysům osobnosti, a mají dostatečně podloženou souvislost se zlým chováním.

Paranoidní porucha osobnosti je charakterizována jako porucha, jež se vyznačuje neopodstatněnou podezřívavostí postiženého jedince, jeho neschopností správné interpretace přátelského chování, které vnímá jako naopak nepřátelské. Tato osobnost je podezřívavá, má tendenci ke vztahovačnosti.⁸¹ Taková osoba má neustále podezření, že na ní může být kdykoli zaútočeno bez udání důvodu, a i když neexistuje žádný důkaz, její podezření je trvalé. Často má osoba s paranoidní poruchou osobnosti pocit, že jí někdo

---

⁷⁹ MEZINÁRODNÍ KLASIFIKACE NEMOCÍ, *Poruchy osobnosti a chování u dospělých*, [online]. [cit. 8. října 2020]. Dostupné z: <https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/F60-F69>

⁸⁰ Tamtéž, [online].

⁸¹ Tamtéž, [online].

jiný značně a nevratně ublížil. Hledá skryté významy v pozorováních a činech, kdy pečlivě zkoumá ostatní, aby našla důkaz na podporu jejího podezření.⁸² Další charakteristikou této poruchy je vysoká citlivost na nezdary, kritiku a odmítnutí.⁸³

Disociální porucha osobnosti je charakterizována jako porucha, při níž má jedinec potíže s dodržováním pravidel, jejím typickým znakem je absence empatie a zodpovědnosti.⁸⁴ Pro jedince je také typické, že mají nízkou toleranci k frustraci a dopouštějí se agrese, přičemž jejich chování nelze často změnit ani trestem. Osobnost je podle MKN amorální, asociální, antisociální, psychopatická, sociopatická.⁸⁵ Antisociální osobnost se dopouští protiprávných, podvodných a bezohledných činů pouze pro osobní zisk nebo pro potěšení, přičemž nemá výčitky. Tuto osobnost charakterizuje trvalé přehlížení práv druhých lidí.⁸⁶ Může zdůvodňovat nebo racionalizovat své jednání tak, že například považuje slabší za ty, kteří si zaslouží porážku. Může také oběť obviňovat z toho, že je neschopná a hloupá, může být lhostejná k vlastnímu zneužívání druhých. Tyto osobnosti jsou impulzivní, neplánují budoucnost a neuvažují nad vlastním bezpečím ani bezpečím druhých osob. Mívají o sobě vysoké mínění, umí být okouzující a slovně povrchní, aby dosáhli svého.⁸⁷ Podle Honzáka má psychopatická osobnost, kromě zmiňovaných znaků disociální poruchy osobnosti, také další charakteristiku, a tou je absence strachu.⁸⁸

Jejich neschopnost vcítit se do druhé osoby jim znemožňuje porozumět signálům, které vydává. Pokud se například ocitnou v situaci, v níž hrozí druhé osobě nějaké nebezpečí, nezareagují tím, že by této osobě pomohly. Nechají jí plakat a naříkat. Pro porozumění tomu, jak chápou osoby s disociální poruchou osobnosti svět kolem sebe, uvedu následující charakteristiky: osoby s disociální poruchou osobnosti považují sebe sama za samotářské, autonomní a silné jedince. Některé věří tomu, že byly společností zneužité, poškozené, a odůvodňují své chování vůči obětem tím, že také byly oběťmi. Druhé osoby považují buď za takové, jež lze využít, nebo za slabé osoby, jež si zaslouží

---

⁸² SKODOL, A., *Disturbo paranoide di personalita'*, [online]. [cit. 11. října 2020]. Dostupné z: <https://www.msmanuals.com/it-it/professionale/disturbi-psichiatrici/disturbi-della-personalita%20disturbo-paranoide-di-personalita%20>

⁸³ Srov. OREL, M. a kol., *Psychopatologie*, Praha: GRADA, 2012, str. 160.

⁸⁴ Srov. Tamtéž, str. 161.

⁸⁵ MEZINÁRODNÍ KLASIFIKACE NEMOCÍ, *Poruchy osobnosti a chování u dospělých*, [online].

⁸⁶ RIEGEL, K., D., *Poruchy osobnosti 21. století*, str. 141.

⁸⁷ SKODOL, A., *Disturbo antisociale di personalita'*, [online]. [cit. 12. října 2020]. Dostupné z: <https://www.msmanuals.com/it-it/professionale/disturbi-psichiatrici/disturbi-della-personalita%20disturbo-antisociale-di-personalita%20>

⁸⁸ Srov., HONZÁK, R., HONZÁK, F., *Čas psychopatů*, Praha: GALÉN, 2018, str. 51.

být utlačovány. Pokud jsou schopny pociťovat emoce, jedná se v zásadě o hněv. Zkušený hněv pramení z nespravedlnosti, protože druzí mají to, co by si ve skutečnosti zaslouhovaly ony samy, nebo je příčinou hněvu skutečnost, že jim někdo brání v dosažení vlastních cílů.⁸⁹

Na vzniku této poruchy mají podle všeho velký podíl podmínky, v nichž jedinec vyrůstal. Nepříznivé a nepřátelské prostředí, které je umocňováno nedostatečnými projevy lásky za strany pečujících osob, mohou významně přispět ke vzniku poruchy.⁹⁰ Rovněž se prokázalo, že na změně osobnosti se může podílet případné poúrazové poškození mozku. Zvýšenou pravděpodobnost vzniku této poruchy osobnosti po 18 roce věku naznačuje předchozí diagnóza poruchy chování a/nebo poruchy chování s hyperaktivitou (ADHD).⁹¹

V posledních letech lze pozorovat větší intenzitu výzkumu souvislostí disociální poruchy a vývoje mozkových funkcí. V roce 2016 bylo v mezinárodním výzkumu prokázáno, že dospívajících jedinci se znaky disociální poruchy vykazují anomálie uvnitř celého mozku. Pomocí magnetické rezonance byla znázorněna struktura mozku 58 mladistvých osob mužského pohlaví s disociálními projevy chování, a 25 osob bez neuropsychiatrických onemocnění. Věkové zastoupení účastníků výzkumu bylo mezi 16–21 lety. Vědci zjistili, že lidé s poruchou, vykazovali větší počet korelací v mozkové kůře, jež by mohly souviset s vývojovou abnormalitou, tj. s určitou ztrátou tloušťky mozkové kůry. Tyto změny lidského mozku je obvykle možné pozorovat až s přibývajícím věkem jedince. Na základě získaných dat došli vědci k závěrům, že disociální porucha zasahuje mnoho oblastí mozku, jež vykazují komplexní a mnohostranné anatomické změny. Předmětem dalšího výzkumu pak bude určení faktorů, které mohou vést k pozorovaným mozkovým abnormalitám.⁹²

Mezi jiné specifické poruchy osobnosti se podle MKN řadí také *narcistická porucha osobnosti*, která se vyznačuje tím, že jedinec je přesvědčen o své důležitosti a vyžaduje proto od okolí mnoho obdivu a uznání. Ostatním lidem závidí, ale nedokáže se vcítit do jejich pocitů. Přemítá o své kráse a je náročný na ostatní.⁹³ Podle Honzáka je osoba

---

⁸⁹ MONTANO, A., BORŽÍ, R., *Disturbo antisociale di personalita' (Cluster B)*, [online]. [cit. 13. října 2020]. Dostupné z: <https://www.istitutobeck.com/disturbi-di-personalita/disturbo-antisociale-personalita>

⁹⁰ RIEGEL, K., D., *Poruchy osobnosti v 21. století*, str. 162.

⁹¹ MONTANO, A., BORŽÍ, R., *Disturbo antisociale di personalita' (Cluster B)*, [online]. <https://www.istitutobeck.com/disturbi-di-personalita/disturbo-antisociale-personalita>

⁹² QUOTIDIANOSANITÀ, *Giovani „asociali“*. [online]. [cit. 20. října 2020]. Dostupné z: http://www.quotidianosanita.it/scienza-e-farmaci/articolo.php?articolo_id=40725

⁹³ Srov. RIEGEL, K., D., *Poruchy osobnosti v 21. století*, str. 162.

s narcistickou poruchou osobnosti neuspokojená a neuspokojitelná, má přehnaná gesta a často se usvědčuje o své kráse pohledem do zrcadla.⁹⁴

Při diagnostice poruch osobnosti je vždy zapotřebí věnovat pozornost souhrnu znaků, aby bylo možné přesně stanovit odpovídající druh poruchy. Některé symptomy se v různých stupních intenzity objevují u několika z nich, proto v případě, že mají lékaři podezření na některou z poruch osobnosti, provádějí hodnocení podle specifických diagnostických kritérií.⁹⁵

Shrnutí

Osoby s poruchou osobnosti vykazují odlišnosti v chování a prožívání různých situací. Z kompletního seznamu poruch osobností jsem se zaměřila na některé specifické poruchy, do nichž podle mezinárodní klasifikace nemocí patří také psychopatická osobnost, jež je zahrnuta pod označením disociální porucha osobnosti, která se rozlišuje také na osobnost asociální, antisociální, sociopatickou. Psychopatická osobnost je v souvislosti se zlem ta nejčastěji zmiňovaná, chování bez skrupulí a výčitek svědomí jí staví do popředí v porovnání s dalšími poruchami osobnosti. Mnoho jedinců s poruchou osobnosti vykazuje symptomy charakteristické pro některou z dalších poruch. Proto je pro správnou diagnostiku velmi důležité dlouhodobé pozorování a použití přesných diagnostických metod.

---

⁹⁴ Srov. HONZÁK, R., HONZÁK, F., *Čas psychopatů*, str. 42.

⁹⁵ SKODOL, A., *Panoramica sui disturbi di personalita'*, [online].

5 Projevy zla – Robert D. Hare

Jaké je chování člověka, který koná zlo, souvislost mezi rysy osobnosti a poruchou osobnosti, a následné projevy v chování pozoroval také Robert D. Hare. Představím jeho poznatky v další části své práce. Podle řady výzkumů z psychologie je agresivní jednání způsobeno souhrou biologických vlivů a také vlivů prostředí na jedince. Z důvodu závažnosti a intenzity zlého jednání, a případných dopadů, jak již bylo uvedeno výše, je nejčastěji zmiňována psychopatie či antisociální porucha osobnosti. Jedinci s touto diagnózou se dopouštějí i těch nejzávažnějších skutků, a jejich nebezpečnost pro společnost je vysoká. Jejich projevy mají tolik mnohavrstevných dopadů na společnost, že se mnozí odborníci zaměřují cíleně na popis a charakteristiky těchto jedinců. Proto se ve své práci opakovaně věnuji právě této poruše.

Spojitostí mezi osobnostními rysy a projevy chování se zabývá např. významný americký psycholog Robert D. Hare (1934), který mnoho let pracoval ve vězenství a věnoval se výzkumu psychopatie, a jenž dospěl ve své práci k postupu při diagnostikování této poruchy osobnosti. Během jeho dlouholeté snahy o definování projevů chování a osobnostních rysů, které jsou pro tuto poruchu charakteristické, vznikl jeho Psychopathy Checklist, který se celosvětově využívá v diagnostice ve vězenství, je však také užitečný v klinické a forenzní praxi. V současné době nachází tento test – Checklist, nebo také PCL-R, jenž tvoří 20 otázek, uplatnění v širokém spektru oblastí. Je považován za platný a spolehlivý nástroj, umožňující poskytnutí zajímavých informací o problémech například v oblasti citů, mezilidských vztahů, chování.⁹⁶

Ve své knize s názvem *Bez svědomí*, vydané v roce 2003, a považované za jednu z nejlepších věnujících se problematice psychopatické osobnosti, se Robert D. Hare zmiňuje o projevech chování, které jsou pro tyto osobnosti výstižné, a právě proto odhalitelné. Robert D. Hare soudí, že psychopatie je vrozená, na rozdíl od sociopatické poruchy osobnosti, která je získaná. Považoval proto za nezbytné vyvinout nástroj pro hodnocení již existujících faktorů, které podle něj, postihují asi 1% populace.⁹⁷

Robert D. Hare rozdělil klíčové projevy psychopatie na emocionální/interpersonální, a na sociální deviaci. Mezi projevy emocionální, zařadil Robert D. Hare výmluvnost a povrchnost, sebestřednost a velikášství, absenci výčitek a pocitu viny, nedostatek

---

⁹⁶ LA MENTE É MERAVIGLIOSA, *Test di Hare sulla psicopatia (PCL-R)*, [online]. [cit. 26. října 2020]. Dostupné z: <https://lamenteemeravigliosa.it/test-di-hare-sulla-psicopatia-pcl-r/>

⁹⁷ Tamtéž, [online].

empatie, klamavé a manipulativní chování, a nakonec mělké emoce. Za projevy sociální deviace považuje impulzivitu, špatné sebeovládání, potřebu vzrušení, nezodpovědnost, problémy s chováním v raném věku a antisociální chování v dospělosti. Upozorňuje však také na to, že je psychopatie syndrom vzájemně provázaných příznaků a že ne všichni, kteří mají jednotlivé popisované projevy, jsou psychopaté.⁹⁸

Podle názoru tohoto autora lze s velkou pravděpodobností usuzovat, že problémové chování, které se projeví v brzkém věku, poukazuje na problémové chování také v dospělosti.⁹⁹ Za zvláště vypovídající chování, které upozorňuje na poruchu, je krutost ke zvířatům, která se projevuje v dětství.¹⁰⁰ Z dalších varovných signálů v projevech dětí, které považuje Robert D. Hare za signifikantní, je např. opakované lhaní, zjevný nezájem nebo neschopnost pochopit pocity, očekávání a bolest druhých dětí, vzpurnost vůči rodičům, učitelům, pravidlům, setrvalá agresivita, šikanování jiných, ale také například brzké sexuální experimenty.¹⁰¹

O možné psychopatické poruše osobnosti také, podle Hareho, svědčí lehkost a četnost porušování pravidel, neboť těmto osobám chybí vnitřní kontrolní mechanismus, který každý jedinec v procesu socializace získává. Osoby trpící psychopatickou poruchou mají schopnost emocionální reakce typu strach či úzkost sniženou, z pravidel si vybírají pouze taková, která chtějí a jsou jim k něčemu prospěšná, bez ohledu na ostatní. Tento značně omezený či chybějící rejstřík emočních stavů, spolu s absencí svědomí a malou odolností vůči pokušení, je vede k pocitům volnosti v uspokojování svých potřeb. Robert D. Hare poukazuje v této souvislosti na úzkost, kterou prožíváme při pomyšlení na nějaké chování, které by bylo v očích ostatních špatné, zavrženíhodné a podobně. Vědomí toho, že za takové chování může, nebo bude následovat trest, nám, podle Roberta D. Hareho, pomáhá se takovým činům vyvarovat. Dokonce nám tato zvnitřněná regulace pomáhá odehnat pouhé pomyšlení na ně. U osob vykazujících psychopatickou poruchu není strach z potrestání dostatečně silný na to, aby se zakázanému chování vyvarovaly.¹⁰²

Psychopatická osobnost dokáže velmi dobře vyprávět, je vtipná a dokáže být okouzlující, všeho znalá. Tato schopnost sebe prezentace je těmto jedincům vlastní, stejně tak jako obsah takového vyprávění, který je často neupřímný a povrchní.¹⁰³ Dalším

---

⁹⁸ Srov. HARE, R., D., *Bez svědomí*, Praha: DŮM HARFA, 2015, str. 43.

⁹⁹ Srov. HARE, R., D., *Bez svědomí*, str.74.

¹⁰⁰ Srov. Tamtéž, str. 72.

¹⁰¹ Srov. HARE, R., D., *Bez svědomí*, str. 158.

¹⁰² Tamtéž, str. 81-82.

¹⁰³ Srov. HARE R., D., *Bez svědomí*, str. 43.

projevem takových osob je veliké zaměření se na sebe sama, jejich egocentričnost a přesvědčení o vlastních kvalitách a nadřazenosti.¹⁰⁴ U psychopatické osobnosti lze shledat obecnou absenci empatie. Tato, pro život člověka ve společenství zásadní schopnost, která nám dovoluje vcítit se do pocitů ostatních, těmto jedincům schází a jsou proto schopni konat i skutky, které jsou pro ostatní děsivé.¹⁰⁵ Za typické projevy považuje Robert D. Hare také lhaní a protichůdná vyjádření. Tito lidé klamou a lžou tak úspěšně a přesvědčivě, že jim to přináší úspěch v podvádění a okrádání druhých.¹⁰⁶

Před celou řadou aktivit a činností lidé zvažují klady, zápory a důsledky. Do rozhodování vstupuje množství a kvalita informací, které o situaci máme, naše zkušenost s podobnou situací. Hodnocení optimálního řešení ovlivňuje také emotivní hodnocení rizika, strach z možného důsledku jednání, naše tolerance ke frustraci, ale také odvaha a sebevědomí.¹⁰⁷ Psychopatická osobnost je impulzivní, chce dosáhnout okamžitého uspokojení a podle toho jedná. Jejich slabé sebeovládání je pak vede k agresivní reakci vznětlivosti, urážlivosti a vzteku.¹⁰⁸ Podle Roberta D. Hareho nejsou za své činy tyto lidé schopni pociťovat vinu, mohou však být voláni k zodpovědnosti.¹⁰⁹

5.1 M. Scott Peck

Americký psycholog M. Scott Peck, jenž staví do popředí narcistickou osobnost, uvádí, že zlo je možné považovat za specifickou formu duševní nemoci a zlí lidé jsou narcisté, kterým je přesvědčení o vlastní dokonalosti nade vše¹¹⁰. Nazývá zlé lidi Lidmi lži, a ve své stejnojmenné knize s podtitulem psychologie lidského zla, poukazuje na to, že jejich největší starostí je udržení zdání o vlastní dokonalosti.¹¹¹ Zlí lidé jsou si vědomi toho, že jsou zlí, vyhýbají se proto zkoumání, a proto o nich existuje stále nedostatek vědomostí. Často jsou narcističtí a jejich ovládání ostatních je způsobeno silou, kterou se o to pokouší.¹¹² M. Scott Peck je zastáncem názoru, že narcismus je škodlivý a víc než pro jiné lidi, je pro narcistickou osobu mnohem pravděpodobnější, že dokáže zabít. Dalším

---

¹⁰⁴ Srov. HARE R., D., *Bez svědomí*, str. 46.

¹⁰⁵ Srov. Tamtéž, str. 53.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 57.

¹⁰⁷ MALDONATO, M., *Quando decidiamo*, [online]. [cit. 26. října 2020]. Dostupné z: <https://www.lecture.org/quando-decidiamo-siamo-attori-consapevoli-o-macchine-biologiche-mauro-maldonato>

¹⁰⁸ Srov. HARE, R., D., *Bez svědomí*, str. 66.

¹⁰⁹ Srov. Tamtéž, str. 143-144.

¹¹⁰ Srov. SCOTT PECK, M., *Lidé lži. Psychologie lidského zla*. Praha: PORTÁL, 2018, str. 67.

¹¹¹ Srov. Tamtéž, str. 75.

¹¹² Srov. Tamtéž, str. 78.

faktorem, který ke konání zla přispívá, je lenost. Proto je pro společnost žádoucí, podle autora, vymýtit narcismus a lenost.¹¹³

Shrnutí

Ve společnosti se vyskytuje mnoho jedinců, kteří vykazují znaky, které podrobně analyzoval Robert D. Hare během svého profesionálního působení ve věznici. Jeho výzkum byl zaměřen na osoby, které se dopouštěly zločinů, někteří odsouzení k výkonu trestu ve vězení se zlých trestných činů dopouštěli opakovaně. Jeho cílem bylo zjistit, jaké společné znaky takové osoby vykazují, jak se projevují v chování. Jeho výzkum umožnil vznik dotazníku, který je platným diagnostickým nástrojem. Jeho závěry jsou takové, že není možné dospělou osobu trpící psychopatickou poruchou vyléčit, je však možné tyto osoby individuovat už v dětském věku, neboť vykazují pro tuto poruchu typické projevy v chování. Je-li tedy možné diagnostikovat psychopatickou osobnost již v dětském věku, je zapotřebí využít všech možných nástrojů k tomu, aby se působením a příkladem, dosáhlo případného zmírnění problematického chování. V tomto směru je vhodné zaměřit se na spolupráci mezi všemi zainteresovanými odborníky – školními výchovnými poradci, dětskými psychology, sociálními pracovníky, ale také vedoucími zájmových kroužků a podobně. V neposlední řadě je důležitá iniciativa a spolupráce rodičů.

Robert D. Hare po svých studiích zastává názor, že není až natolik důležité rodinné prostředí, neboť psychopatická osobnost se objevuje také v běžných, dobře situovaných rodinách. Vliv nevhodného prostředí může problémové chování umocnit, může být jeho východiskem, ale nejedná se o zásadní okolnost. Důležité jsou osobnostní rysy a případné vyskytující se poruchy osobnosti. Znalost rizika výskytu nežádoucího chování také v dospělosti, kdy se může jednat o ještě závažnější a zavrženíhodné skutky, než kterých se dopouští jedinec v dětském věku, může v mnohém velice pomoci ke včasnému působení na dítě s problémovým chováním. Proto jsou rodiče, a všechny další osoby, s nimiž se dítě setkává, těmi, kteří mají za úkol upozornit na možný problém. Robert D. Hare dokonce uvádí, že je zapotřebí začít s intervencí už v raném dětském věku, neboť později je už nepravděpodobné, že se nějakého usměrnění chování lze dočkat.¹¹⁴

Školství, zdravotnictví, sociální práce, to jsou oblasti, ve kterých by bylo zapotřebí vyvinout velikou snahu o citlivé odhalení těchto jedinců. Nejen proto, že je tím můžeme chránit a pokusit se o jejich směřování k lepšímu, ale také proto, že tím můžeme

---

¹¹³ Srov. SCOTT PECK, M., *Lidé lži*, str. 261-265.

¹¹⁴ Srov. HARE, R., D., *Bez svědomí*, str. 160.

v důsledku chránit celou společnost. Méně rizikového chování může znamenat méně předpokladů k závažným a společensky odsouzenitelným činům. Podle Roberta D. Hareho je v současnosti zapotřebí, aby se odborníci, kteří se s dítětem s problematickým chováním setkávají, zaměřili na komplexnost celé poruchy osobnosti, nikoliv pouze na specifické problémové chování, a při diagnostice postupovali maximálně opatrně, aby předešli případnému omylu. Zároveň by však neměli přehlížet přítomnost rysů, které u konkrétního dítěte značí psychopatickou poruchu, neboť pokud se u něj soubor těchto rysů vyskytuje, znamená to potíže do budoucna a včasné, přesné posouzení diagnózy, může důsledkům předejít.¹¹⁵

6 Sociální učení – Albert Bandura

Jiný pohled na zlé jednání než psychologové, kteří se zajímají o projevy zla v jednání u osob s poruchou osobnosti, předkládá kanadský psycholog, představitel vývojové a kognitivní psychologie, Albert Bandura (1925). Tento psycholog velice významným způsobem přispěl k objasnění chování tím, že do své teorie sociálního učení zahrnul nový poznatek, totiž ten, že se děti učí pozorováním druhých a je pro děti významné, v jakém prostředí vyrůstají. Podle psychologa A. Bandury existuje předpoklad, že agrese je naučená.¹¹⁶ Lidé a prostředí jsou faktory, které ovlivňují jedince, a také jedinec ovlivňuje okolí. Kontext, tedy lidé a prostředí, ovlivňují chování.

Albert Bandura se zaměřil při svém bádání na to, co v rodinném prostředí způsobuje u dětí sklony k agresivnímu chování. Na začátku šedesátých let minulého století se svými kolegy připravil několik experimentů, při kterých se zajímal o to, jaký může mít vliv na druhé pozorování jiné osoby, která se chová násilně. Nejznámější z experimentů z roku 1973, při kterém malé děti pozorovaly násilné jednání vůči panence Bobo, prokázal, že děti mohou opakovat jednání, jemuž jsou vystaveni, nebo je jim, jako ve zmiňovaném experimentu, promítáno. Děti, stejně tak jako mláďata zvířat, napodobují chování svých rodičů, a to prvotně z důvodu využití takto osvojených zkušeností v budoucím životě.¹¹⁷ Po shlédnutí promítnutého filmu byly děti vystaveny různým podmínkám, při kterých bylo potvrzeno, že děti, které násilí viděly, měly jiné chování než děti, kterým násilné projevy nebyly promítnuty. Některé z dětí, které se zúčastnily zmiňovaného experimentu s nafukovací panenkou Bobo, jednalo se o dívky a chlapce ve věku 3–6 let, bylo

---

¹¹⁵ Srov. Srov. HARE, R., D., *Bez svědomí*, str. 160.

¹¹⁶ Srov. HAYESOVÁ, N., *Základy sociální psychologie*, Praha: PORTÁL, 2011, str. 119.

¹¹⁷ Srov. NAKONEČNÝ, M., *Lexikon psychologie*, str. 216.

bezprostředně po promítání ve vedených útocích ještě agresivnější než původně pozorovaná osoba, zejména v případech, že po násilném jednání následovala odměna. Častěji bylo agresivní zaznamenáno u chlapců.¹¹⁸

A. Bandura chtěl tímto experimentem potvrdit domněnku, že násilí zprostředkované televizí, filmem, vyvolává agresivní chování u pozorujících. Rozšíření pohledu na agresivní chování, zahrnující k faktorům, které člověka ovlivňují a působí na něj, také interakci s okolními jedinci, umožnilo mnoha dalším psychologům, kteří se zabývají sociální psychologií, aby tento faktor detailněji rozpracovávali ve svých dalších výzkumech.

Vedle dědičných dispozic a případného poškození činnosti mozku se na vzniku poruch osobnosti podílejí také nepříznivé vlivy prostředí v raném věku.¹¹⁹ Mezi nepříznivé vlivy lze zařadit vše, co dítě prožívá negativně, a při čemž nemá v pečující osobě podporu a pochopení. Malé dítě je velmi zranitelné a je pro něj zásadní, aby vyrůstalo v bezpečném prostředí. Jaký význam má pro zdravý psychický vývoj vztah, který vzniká mezi dítětem a pečující osobou, na to se zaměřím v této části své práce, ve které zmíním některé myšlenky Johna Bowlbyho, a jeho teorie vazby.

6.1 Teorie vazby – John Bowlby

Ve třicátých letech 20. století se američtí kliničtí psychologové L. Bender, W. Goldfarb, D. Levi a další, zaměřily na výzkum toho, jaké patologické změny v psychice může u dítěte vyvolat delší pobyt v instutualizovaném zařízení, případně jak se na vzniku patologií podílí změna pečující osoby, a některé další významné situace, jimž je malé dítě vystaveno. Zájem o roli matky v celkovém psychickém vývoji dítěte později projevil dětský psychiatr John Bowlby (1907–1990), jenž již ve svém prvním článku, publikovaném v roce 1951, popsal, jakým způsobem působí neadekvátní péče matky na vývoj osobnosti dítěte.¹²⁰

J. Bowlby se tématu vztahu mezi matkou a dítětem věnoval dlouhodobě, neuznával názor, jenž v té době zastávali představitelé psychoanalytického směru, a to, že si dítě utvoří vztah s tím, kdo uspokojí jeho primární potřeby. Vycházel ze studií některých významných vědců, např. etologa K. Lorenze (1903–1989) a jeho pokusu s malými

---

¹¹⁸ Srov. HAYESOVÁ, N., *Základy sociální psychologie*, str. 119.

¹¹⁹ Srov. KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J., *Zlo na každý den, Život s deprivanty I.*, Praha: GALÉN, 2001, str.202.

¹²⁰ PICCOLI, G., *La relazione d'attaccamento*, [online]. [cit. 2. listopadu 2020]. Dostupné z: http://tesi.cab.unipd.it/52090/1/Piccoli_Giulia.pdf

kachňaty o vytváření mateřského obrazu tzv. *imprintingem* – *vtiskováním*. Bowlbyho názor o tom, že je pouto, které vznikne s pečující osobou nezávislé na poskytnutí jídla, pití a dalších potřeb, podpořil také experiment Harryho F. Harlowa (1905–1981), při němž bylo pozorováno chování opičích mláďat, kterým bylo znemožněno být s matkou.¹²¹ Malé opičky byly odděleny od matky záhy po narození a následně byly vystaveny experimentálním podmínkám. Společnost některým z mláďat zajišťovaly pouze 2 typy loutek, z nichž jedny byly potažené kožíškem a neposkytovaly žádné výhody, druhé byly z chladného kovu a bylo možné se u nich nasýtit.¹²² Tato mláďata měla možnost výběru toho, s kým budou raději trávit čas. Bylo vyzorováno, že opičky upřednostňovaly možnost zdržovat se v blízkosti loutky s kožíškem. Tento experiment potvrdil, že je pro vznik pevné vazby důležitější láska a cit než podávání jídla. J. Bowlby se pečlivě věnoval svému výzkumu a chtěl objasnit skutečné důvody, které, kromě poskytnutí nasycení, dítě připoutají k primárnímu pečovateli, matce. V roce 1969 byla vydána jeho teorie vazby.¹²³

Podle této teorie je kvalita vazby, jež vznikne mezi dítětem a rodičem, podmínkou pro zdravý psychický vývoj dítěte. J. Bowlby postřehl, že narozené dítě nehledá pouze potravu, všiml si také, že připoutání, vazba, je spojená se snahou o získání pocitu ochrany, bezpečí, klidu, vřelosti a citlivosti ze strany matky. Jeho dalším záměrem proto bylo zjistit, jaké důsledky může mít druh vyzorované vazby, kterou označil za jistou a nejistou. Na základě zjištěných mechanismů, které se aktivují v takovém jedinečném vztahu, chtěl identifikovat, jakým způsobem byla dítěti poskytnuta jistá vazba.¹²⁴ Jistá vazba k pečující osobě zde znamená pro dítě pocit bezpečí a ochrany. Jistá vazba k matce tak představuje pro malé dítě jistotu, díky níž může bez obav objevovat okolní svět. Nejistá vazby znamená mnoho doprovodných a protichůdných emocí vůči primární postavě, závislost, strach z odmítnutí, bdělost a podrážděnost.¹²⁵

Simon Baron-Cohen ve své knize *Věda zla*, v níž se zabývá antisociálním chováním, v souvislosti s poznatky, které představil J. Bowlby poukazuje zejména na skutečnost, že každý člověk ve svém budoucím životě čerpá z tohoto prvotního vztahu k pečující osobě. Pokud mu byla poskytnuta jistá vazba, má předpoklady k tomu, aby ve svém životě

---

¹²¹ PICCOLI, G., *La relazione d'attaccamento*, [online].

¹²² Srov. KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J., *Zlo na každý den*, str. 212.

¹²³ PICCOLI, G., *La relazione d'attaccamento*, [online].

¹²⁴ DI DODO, V., *La teoria dell' attaccamento secondo Bowlby*, [online]. [cit. 10. listopadu 2020].

Dostupné z: <https://www.stateofmind.it/tag/attaccamento/>

¹²⁵ Tamtéž, [online].

obstál. Zážitky z raného dětství mu pomáhají dokonce i v takových situacích, jako jsou neúspěchy, pády. Takový člověk dokáže překážky překonat mnohem snáze, navazuje kontakty s druhými, jeho vnitřní jistota získaná v dětství mu umožňuje jít dál.¹²⁶

J. Bowlby ve své teorii rozlišuje vazbu, jež může být jistá či nejistá, vazbové chování a systém vazbového chování. Vazbové chování je jakékoliv chování, které jedinci umožní získat nebo udržet blízkost preferované osoby. Toto chování se u dítěte projevuje v situaci vzdálení se od primární osoby, nebo takové hrozby, a ustupuje s novou blízkostí. Systém vazbového chování se odkazuje na způsob, kterým si dítě, či dospělý, udržuje vztah s osobou, k níž ho pojí vazba. Předpokládá se existence vnitřní psychologické organizace, která má specifické vlastnosti, jež zahrnují vzorce sebe sama a vazbové postavy. Vazba a vazbové chování se zakládají na systému vazbového chování.¹²⁷

Jistá vazba je tudíž taková, při níž má dítě jistotu a pocit bezpečí, které mu je zprostředkováváno prostřednictvím a blízkostí pečující osoby. Rozhodující je zde citlivost a odpověď matky, tedy vnímavost a správná interpretace signálů, které dítě vydává, citové naladění, odpověď v chování, tj. připravenost a vhodnost odpovědi, úplnost reakce a stálost.¹²⁸ K tomu, aby se utvořila jistá vazba mezi pečující osobou a dítětem, je zapotřebí, aby dítě pocívalo bezpečí, bylo neustále ubezpečováno v tom, že je mu tato osoba nablízku, pomůže mu, vyřeší problém, ukonejší ho. Láska, vřelé přijetí a chování, ujišťuje dítě v tom, že není samo, a dává mu možnost k tomu, aby poznávalo svět s jistotou a beze strachu. Pokud dojde k absenci pečující osoby, tak je dítě vystaveno úzkosti, jež ho ve všech ohledech negativně postihuje, proto je pro jistou vazbu nezbytné, aby se takové odloučení vykompenzovalo vřelým a konejšivým přivítáním během opětovného setkání s pečující osobou. Utvoření jisté vazby mezi matkou a dítětem představuje hlavní protektivní faktor s ohledem na vznik násilného a antisociálního chování.¹²⁹

Pokus, který provedla významná psychologička zabývající se vývojovou psychologií, Mary Aisworthová (1913–1999), jež byla spolupracovnicí Johna Bowlbyho, prokázal souvislost mezi nejistou vazbou a možností jejího transgeneračního deprivacečního přenosu. Při pokusu byly pozorovány matky s dítětem. Matky, které měly nejistou vazbu k vlastnímu dítěti, měly v 70 % případů nejistou vazbu také k vlastní matce.¹³⁰ Tato

---

¹²⁶ Srov. COHEN, S., B., *Věda zla*, Brno: EMITOS, 2014, str. 80.

¹²⁷ DI DODO, V., *La teoria dell' attaccamento secondo Bowlby*, [online].

¹²⁸ Tamtéž, [online].

¹²⁹ Tamtéž, [online].

¹³⁰ Srov. KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J., *Zlo na každý den*, str. 117.

výrazně nadpoloviční většina zkoumaných matek měla odlišný přístup k dítěti, jejich odpovědi na potřeby dítěte byly jiné intenzity než u matek, které měly k dítěti jistou vazbu. Jedná se tudíž o chování, které nesouvisí tolik s dispozicemi k rozvoji silné citové vazby k dítěti, ale je podmíněno vlastními prožitky z nejranějšího dětství, které tyto matky mohou nevědomě aplikovat na své potomky.

Ačkoliv se původní výzkumy zaměřovaly na význam vazby pro dítě, v současné době se zjišťuje význam vazby získané v raném dětství pro dospělého. Na základě polostrukturovaného dotazníku – Adult Attachment Interview, který se svými otázkami zaměřuje na vztahy v dětství, a jenž lze předložit již dospívajícím jedincům, lze osvětlit vliv primárních vztahů na další vývoj.¹³¹

Lidé často opakují zažité modely chování, mezi druhy chování, jenž bývá v dospělosti obnovováno, je podle mnohých studií také vazbové chování. Rodičovství je taková životní situace, v níž se znovu aktivují osobní vnitřní operantní modely, reprezentace zkušeností z minulosti a modality, jakými se utvářel vztah k pečující osobě v dětství. Být rodičem znamená starat se o někoho druhého s ohledem na jeho požadavky a potřeby. V takovém chování dospělého vůči dítěti se nejedná o věrný odraz jeho vlastní zkušenosti z dětství, spíše se promítá to, jakým způsobem je sám přepracoval nabízejíce citlivé a odpovědné zázemí, v němž se vytváří vazbový vztah mezi rodičem a dítětem.¹³²

Shrnutí

Vazba, připoutání se k pečující osobě, je, podle zjištěných informací, velice významný vztah, který si každý člověk osvojuje již po narození. K tomu, aby byla taková vazba jistá, a tudíž posilující pro rodiče i dítě, je mimo jiné zapotřebí, aby bylo dítě v získávání pozornosti aktivní, a také, aby byla pečující osoba dostatečně vnímavá k potřebám dítěte. Pouze za těchto předpokladů je možné navázat odpovídající pouto, které dopomůže jedinci k získání tolik potřebné osobní jistoty, která je nezbytná pro budoucí život. Na to, jak nenaplněné potřeby dopadají na dítě a její pozdější vývoj, se zaměřila další skupina psychologů, kteří ve svých výzkumech hledali odpovědi právě na to, co může znamenat nenaplněná potřeba.

6.2 Psychická deprivace

Přední český dětský psycholog Zdeněk Matějček (1922–2004), jenž se mnoho let věnoval pozorování chování dětí v zařízeních pro děti a mládež, a jejich postavení

---

¹³¹ DI DODO, V., *La teoria dell' attaccamento secondo Bowlby*, [online].

¹³² Tamtéž, [online].

v původních rodinách, definoval základní okruhy potřeb: „1. *Potřeba stimulace, která vede k aktivitě*, 2. *Smysluplné prostředí, které dává možnost učení a získávání zkušeností*, 3. *Citový vztah, který dává pocit životní jistoty*, 4. *Identita, která dává vědomí vlastního já, autonomie vlastní osobnosti, sebeúcty a společenské hodnoty*, 5. *Otevřená budoucnost, která představuje časový rozměr lidského života*¹³³“

Toto rozlišení základních potřeb velice dobře napovídá, jak může jejich nenaplnění působit na jedince. Lze si představit člověka, který není veden a stimulován k žádné činnosti. Jeho pasivní existence mu může bez větších potíží vyhovovat, nepocituje nedostatek, a dokáže v této nečinnosti setrvávat po velmi dlouhou dobu. Další jedinec je však bez aktivity nespokojený, frustrovaný, nudí se. Hledá jiné podněty, které mu dopomohou k tomu, aby pocíťoval uspokojení. Všechny další potřeby je možné chápat podobným způsobem, přičemž je nutné neopomenout, že každý jedinec má vlastní úroveň uspokojení potřeby. Dítě je v uspokojování svých potřeb odkázané na osoby, které o něj pečují, se kterými komunikuje, a jemu možnými způsoby jim oznamuje svou potřebu.

Významný český psycholog František Koukolík (1941) se pozastavuje nad tím, jak snadné je vzhledem k rychlosti a ke schopnostem malých dětí se vyvíjet, poškodit takové procesy, jež dítěti umožňují poznávat svět, a také naučit se rozlišovat dobré od zlého. K poškození, někdy nevratnému, může dojít tím, že se dítěti nedostává vhodných podnětů. Takové snížení kvality, nebo kvantity zevních podnětů se nazývá deprivace.¹³⁴ Tento psychický stav, který je způsoben nenaplněním lidských potřeb v určité kvalitě a po dostatečně dlouhou dobu, není vždy trvalý. Člověk má podle některých studií schopnost za pomoci sociálního prostředí svůj znevýhodněný a deprivací pozměněný psychický stav změnit či normalizovat.¹³⁵ K této normalizaci však nedochází vždy, podmínkou je vhodné a stimulující prostředí. Dopad citové deprivace z dětství, poškození a sníženou kvalitu života, zajímavým způsobem objasňují výzkumy o transgeneračních přenosech.

6.3 Transgenerační přenos

Souvislosti možného transgeneračního přenosu citové deprivace, ale také zla a neštěstí, byly prokázány na základě informací, jež byly získány prostřednictvím psychoterapií. Psychoterapie je přední metoda, která se využívá k léčbě duševních nemocí a stavů, jež

---

¹³³ MATĚJČEK, Z., *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*, Praha: STÁTNI PEDAGOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 1992, str. 42.

¹³⁴ Srov. KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J., *Zlo na každý den*, str. 113.

¹³⁵ Srov. MATĚJČEK, Z., *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*, str. 129.

vyžadují působení odborníka – psychoterapeuta. V procesu některého z druhů psychoterapií dochází mezi tímto odborníkem a klientem k rozhovoru, jenž může mít léčebný účinek. Lze tímto způsobem také rozšířit objem získaných dat, která se shromažďují v rámci klinických výzkumů. Francouzská psycholožka A. A. Schützenberger (1919–2018) se dlouhodobě věnovala skupinové psychoterapii a procesům interakce. Během své klinické praxe vysledovala opakování traumatických zážitků z generace na generaci. Podle A. A. Schützenberger jsou transgenerační přenosy spojené s tajemstvími, nevyřčenými a utajenými skutečnostmi, které procházejí generacemi, bez toho, aby byly uvědomovány a zpracovány. Pro svůj výzkum používala tzv. genosociogram, základní nástroj využívaný při mapování významných období v historii rodin.¹³⁶

K vypracování genosociogramu zjišťovala z vyprávění svých pacientů údaje potřebné pro paměťový genealogický strom, jenž nevznikl za pomoci vyhledávání údajů ze starých dokumentů, nýbrž prostřednictvím vzpomínek vztahujících se na dětství a příbuzenské vztahy. Získané údaje byly doplněny daty, která připomínala významné rodinné události, a stupněm emocionálního zasažení, jež tyto vzpomínky u sledovaných pacientů vyvolávaly. Takto získané informace umožňují psychoterapeutovi vnímat jednotlivé osoby a pouta, která je spojují, a také vztahy, jež je dále pojí s jejich předky i současníky. Současně se odkrývají role, jež ve společné historii zastávají. Bílá místa v rodinné paměti bývají často právě ta, která upozorní na to, co bylo z rodinné paměti úmyslně smazáno. A. A. Schützenberger svými výzkumy upozornila na to, jak významné je v rodinné paměti výročí. Určitá událost, která se v minulosti stala a zapsala se do rodinné paměti, zůstává v transgeneračním a sociálním nevědomí. Jedná se o trauma, jež postihlo živoucí rodinné účastníky, kteří ho předali v nějaké nevědomé formě dalším generacím.¹³⁷

Ve svých výzkumech A. A. Schützenberger vysledovala širokou skupinu takových traumat, od krádeží a veřejného zahanbení, až po násilné činy a vraždy. Do své klinické praxe A. A. Schützenberger zahrнула poznatky francouzského psychiatra Françoise Tosquellesse, jenž během svého působení v zařízení pro psychicky nemocné děti vyzoroval, že když léčil a vyléčil psychotické dítě, a vrátil ho do původní rodiny, za rok mu rodina přivedla další nemocné dítě. Pro to, aby byla léčba jedince úspěšná, je tudíž

---

¹³⁶ Srov. SCHÜTZENBERGER, A., A., *La sindrome degli antennati*, Roma: DI RENZO EDITORE, 2019, str. 11.

¹³⁷ Srov. Tamtéž., str. 11.

nezbytné, aby se zasáhlo v celém rodinném systému. Je zapotřebí pracovat se smyslem transgeneračních opakování, aby se docílilo dlouhodobého zlepšení.¹³⁸

Pomocí genosociogramu bylo možné na základě zjištěných informací objasnit příčiny chování různých jedinců. Děti, které byly opuštěné a určené k adopci, by chtěly nějakým způsobem napravit zkušenu újmu, neboť zde existuje prožitá citová deprivace, opuštění a odmítnutí. Samotná újma může být dále zhoršována tím, jak je adopce prožívána adoptivními rodiči, kteří mohou na dítě přenášet psychické napětí plynoucí ze zatajování toho, co před dítětem skrývají.¹³⁹

Citová deprivace z raného dětství byla demonstrována na případě mladého chlapce, jenž byl záhy po narození umístěn do několika výchovných zařízení pro děti a mládež. Měl od útlého věku problémové chování, dopouštěl se krádeží a dalších přečinů, navíc trpěl epilepsií. Během psychiatrického vyšetření mu bylo doporučeno, aby se zaměřil na vyhledání své matky, jež ho opustila záhy po narození. S matkou se již chlapec náhodně setkal, ale vyvolalo to v něm vnitřní neklid. Na doporučení psychiatra chlapec matku vyslechl, aby zjistil, co jí vedlo k tomu, aby ho opustila. Jednalo se o chudou mladou dívku, která měla krátkou náhodnou známost. Otec těsně po chlapcově narození zmizel v zahraničí. Matka neměla dostatek finančních prostředků na léčbu dítěte, jež mělo závažné zdravotní problémy, a proto se rozhodla ho nechat v nemocnici. Chlapec později řekl svému psychiatrovi, že ho matka opustila proto, že to byl jediný způsob, jak zachránit oba, jeho a jí samotnou. Od té doby se jeho chování změnilo, přestal být agresivní a toužící po odplatě. Porozumění situaci mu pomohlo.¹⁴⁰

Shrnutí

Klinický výzkum věnovaný transgeneračnímu přenosu potvrdil význam rodiny na celý život jedince. V určité chvíli, někdy opakovaně, mohou nevědomé složky osobnosti, jež v sobě nesou paměť předků, vystoupit z dávné či zapomenuté historie, a způsobit dříve neobjasněné změny v chování. Důraz na podrobné, obsáhlé a přesné zmapování jedincova rodinné historie, i současnosti, je podmínkou k tomu, aby bylo možné souvislosti s minulostí odhalit. Tak je později možné se preventivně zaměřit např. na určitá období, či na onemocnění, která se objevovala již v minulých generacích předků. Současně se ukázalo, že také citová deprivace v dětství má odpověď v životě jedince, nejenom citovým strádáním a obtížnějším sebeprosazením se, jež může vyvolávat

---

¹³⁸ Srov. Srov. SCHÜTZENBERGER, A., A., *La sindrome degli antennati*, str. 49.

¹³⁹ Srov. Tamtéž, str. 50.

¹⁴⁰ Srov. Tamtéž, str. 51.

problémové jevy v chování. Transgeneračně přenesená úzkost může stále vyvolávat jinak nevysvětlitelné chování. Tím může být rovněž nejistá vazba mezi matkou a dítětem. Za významné z tohoto pohledu, by mohlo být prohloubení znalostí z oblasti transgeneračního přenosu, zaměřením se na vypracování genosociogramu matky s nejistou vazbou k dítěti, aby bylo možné vystopovat či vyvrátit souvislost s událostí v paměti jejich předků.

7 Poznátky ze sociální psychologie

V předešlých kapitolách své diplomové práce jsem se zabývala významem rodiny na vývoj dítěte. To, jak dítě vnímá své okolí od nejtělejšího věku, významnou měrou ovlivňuje jeho postoj vůči okolí v budoucím životě. Rodiče dítěti svým vědomým i nevědomým působením poskytují mravní rámec, z něhož dítě vychází, a na který se odkazuje. Mezi pravidla a normy, jež dítě od okolí přijímá, patří také povědomí o tom, že za vinu přichází trest.

Člověk nese odpovědnost za své činy, obvinění a potrestání jakéhokoliv činu, je, kromě jiného, dalším výchovným prostředkem, jímž se společnost snaží odradit další případné pachatele. Odsouzení viníka může také posilovat, a poskytnout určitou úlevu osobám, jež byly činem zasaženy. Vědomí toho, že viník nezůstal bez trestu, je z psychologického hlediska významný. Změny psychického stavu, který je u všech zúčastněných jiný před činem, během činu a po něm, velmi výrazně ovlivňují kvalitu života. Dopady se mohou individuálně lišit, každý člověk situaci hodnotí a prožívá jiným způsobem. Dochází ke snaze se s nastalou situací vyrovnat, či porozumět jí. Tato období kladou na člověka vysoké nároky, v úsilí o zvládnutí krize se zapojují jeho obranné mechanismy, které se snaží čelit stresu, napětí, výdeji energie atd., předěl v podobě vydaného rozhodnutí o vině, proto může být úlevný.

Stejně tak, jako přijímáme pravidlo trestu za vinu, také často hodnotíme situaci konstatováním, že chybovat je lidské. Je tedy opět na posouzení jednotlivce, zda je konkrétní čin pro něj neakceptovatelný, a jinak, než trestem nemůže být odčiněn. Nebo se do našeho hodnocení promítne jiné měřítko, a na čin nahlížíme jiným způsobem. Člověk má také další možnost, jak se s nesrozumitelnou situací vyrovnat, může pochybovat. Pochyby, nejistota a nedůvěra, mohou člověka provázet také v případech, kdy se po dlouhého procesu, před nímž se někdo dopustil trestného činu, za něj byl vydán trest, prokáže, že je viník vinen a zlo bylo potrestáno. Byly předloženy důkazy, zpracovány znalecké posudky, byli vyslechnuti svědci, přesto se přistihneme při tom, že pochybujeme, někdo nám někde uvnitř šeptá, že to možná bylo všechno jinak. Co kdyby

jedna jediná okolnost, která v té konkrétní situaci přispěla k vykonání zla, měla jiné charakteristiky, co kdyby to auto jelo rychleji, co kdyby v tu chvíli vešel někdo jiný, co kdyby tam nebyla tma, co kdyby...

Pochybnosti o tom, zda zlo a zlý čin byl spáchán zlým člověkem, jsou zcela na místě. Mechanismy, jež vstupují do děje, jsou neznámé, proměnlivé, ale často rozhodující. Jak snadné je změnit se z milého a bezproblémového člověka ve vandala, násilníka či vraha, to bude předmětem další části diplomové práce. Vliv výchovy a vztahů v dětství se za působení situačních sil inhibuje. Také případná porucha osobnosti neznámá zásadní vliv na chování člověka v situacích, v nichž působí změněné situační mechanismy. Podle M. Scotta Pecka existují určité možnosti, jak působit na zlé lidi, kteří jsou vedeni k páčání zla z toho důvodu, že je v jejich životě přítomna nuda. Tím, že je důležité zaměřit se v takových případech na vůdce skupiny, se shoduje se S. Le Bonem (1841–1931), jenž již v roce 1895 ve svém slavném díle *Psychologie davu* popsal, jak snadné je podlehnout někomu ve chvíli, kdy je člověk ve společenství s druhými.¹⁴¹

Vůdce skupiny je člověk, který je v dobře fungující skupině ostatními členy respektován a představuje pro ně autoritu, proto jsou názory vůdce skupiny přijímány a skupina se podle nich řídí. Skupina je více než samotný jedinec, jenž na základě vlastního rozhodnutí či stavu jedná určitým způsobem. Zde do myšlení, prožívání a jednání vstupují další faktory, které jsou variabilní a neustále se mění a vyvíjí. Individuální jednání je v důsledku působení různých vlivů ve skupině jiné než vně takové skupiny. Členové skupiny se mezi sebou domlouvají, sdílejí společná témata a mají nějaký společný zájem, pro dosažení předmětu takového zájmu je nezbytné skupinové jednání. Vliv skupiny na chování jednotlivce a naopak, interakce a vztahy ve skupině, styl vedení ve skupině a mnohá další témata, která se zabývají člověkem zapojeným do sociálních sítí, jsou předmětem sociologie, která se v mnohých tématech společného zájmu shoduje se sociální psychologií. Právě tato věda, tedy sociální psychologie, nabízí další přesné vystižení souvislosti mezi člověkem a jeho zlým jednáním, proto budu v této části své práce prezentovat některé její poznatky.

Člověk je společenský tvor, jeho přirozeností je být ve společenství s druhými lidmi. V zásadě je pro člověka výhodné mít s dalšími lidmi dobré vztahy, tyto vztahy budovat, rozšiřovat, pečovat o ně. Přátelství a láska, blízkost druhého však také patří k potřebám, které člověk ve vzájemném vztahu s druhými osobami uspokojuje. Každý člověk má jinou,

---

¹⁴¹Srov. LE BON, G., *Psychologie davu*, Praha: PORTÁL, 2016, str. 18.

individuální úroveň potřeb, proto někteří lidé druhé nevyhledávají, a nevykazují proto známky nedostatku. Neznamená to však, že by tito jedinci chtěli druhým škodit, ubližovat jim. Přesto se to děje, člověk dokáže být zlý, lhostejný k utrpení druhých, zákeřný, vypočítavý. A může to být také ten člověk, jenž dbá na dobré vztahy s ostatními lidmi, je slušný, společenský, dokáže pomáhat, když se na něj někdo jiný obrátí v nouzi.

Sociální psychologie patří mezi základní psychologické disciplíny. Zabývá se interakcemi lidí, zkoumá vliv ostatních lidí na psychiku jedince a na jeho chování. Představitelé sociální psychologie zastávají názor, že existují sociální psychologické procesy, které se liší od individuálních. Předmětem zájmu sociální psychologie je také pochopení skupinového jednání, kromě způsobů, jakými každý člověk reaguje a přemýšlí v sociálním prostředí. Sociální psychologie přináší mnoho zajímavých poznatků o tom, jakou moc nad námi přímo, nebo nepřímo, mají druzí.¹⁴² Kromě experimentů, jež mají za úkol potvrdit, či vyvrátit domnělé skutečnosti, se v současné době, z důvodu větší validity, využívají analýzy rozhovorů.¹⁴³

7.1 Atribuční teorie

Sociální psychologie prostřednictvím teorie odpovídajících závěrů, jak se také atribuční teorie nazývá, vysvětluje, jakým způsobem člověk vyvozuje závěry o svém jednání, a také o jednání druhých lidí. Na posouzení má vliv náš sklon vysvětlovat si jednání. Člověk během procesu, z něhož vyvozuje své závěry, nejprve posuzuje chování na základě nositele, později až dochází ke korekci, a vyhodnocujeme také to, zda, či jak, se uplatnily vnější – situační faktory.¹⁴⁴ Vnitřní *atribuce*, znamená přisuzování příčin vnitřním vlivům, zatímco situační atribucí rozumíme přisuzování příčin vlivům vnějším, situačním. V 60.tých letech minulého století vznikl model sociální kognice, podle něhož si my, lidé, potřebujeme vytvořit smysluplný, stabilní a soudržný svět, a mít kontrolu nad prostředím. Proto ze shromažďovaných informací vyvozujeme příčiny, které jsou trvalé a stálé, a to nám umožňuje vytvářet si obraz o světě.¹⁴⁵

Později vědci zohlednili skutečnost, že člověk není ve svých soudech příliš pečlivý, a vytváří si tzv. kognitivní zkratky, které mu umožňují šetřit kognitivní zdroje. Nechá se proto vést méně komplexními kognitivními procesy, díky němuž je schopen obecně adaptivního chování. Další z modelů, představuje sociálně flexibilního člověka, jenž je

---

¹⁴² LA MENTE É MERAVIGLIOSA, *Psicologia sociale: cos'è e perché è così importante?* [online].

[cit. 12. listopadu 2020]. Dostupné z: <https://lamenteemeravigliosa.it/psicologia-sociale-cos-e-importante/>

¹⁴³ Srov. HAYESOVÁ, N., *Základy sociální psychologie*, str. 20.

¹⁴⁴ Srov. HELUS, Z., *Úvod do psychologie*, str. 201-202.

¹⁴⁵ Srov. HAYESOVÁ, N., *Základy sociální psychologie*, str. 36.

schopen si zvolit mezi různými strategiemi sociální kognice, a to na základě současných cílů, motivací a potřeb.¹⁴⁶ Mezi faktory, které do přisuzování příčin vstupují, je např. faktor hédonické relevance. Jinak chápeme chování, které je nám příjemné než takové, jež v nás vyvolává nějaké nepříjemné pocity. Stejně je významným faktorem osobní postih, jsme-li někým postiženi osobně, spíše to považujeme za úmyslné chování než v situacích, kdy se nás osobně chování druhých netýká.¹⁴⁷

Člověk má tendenci přisuzovat jednání druhých osobním, vnitřním příčinám. Vyvozuje příčinu na základě vlastností, postojů, dojmu apod., neboť zjišťování dalších okolností představuje namáhavou činnost, které se většinou případů nechce člověk věnovat. Tímto zjednodušením může dojít k tzv. *atribuční chybě*.¹⁴⁸ V některých situacích může dojít k extrémní formě atribuční chyby, tzv. esencialismu, při němž dochází k tendenci věřit, že chování odráží základní a neměnné charakteristiky, často vrozené, lidí nebo skupin, ke kterým patří.¹⁴⁹

Své vlastní jednání člověk spíše přisuzuje příčinám vnějším. Je to způsobeno tím, že při hodnocení našeho jednání je naše pozornost zaměřena na situaci, v níž se nacházíme. Uvědomujeme si při tom vliv, jaký na naše jednání má, neboť se chováme jiným způsobem.¹⁵⁰

Sociální psychologie objasňuje nejrůznější sociální vlivy, které na člověka působí. Jeho jednání je z důvodů působení těchto sil odlišné, než by bylo v případě jejich absence. Síla působení může mít různou intenzitu. Na chování jednotlivce má tak vliv například celkový počet přítomných lidí, jejich blízkost či odstup.¹⁵¹

Jak působí vliv přítomných lidí, popisuje například tzv. *intervence přihlížejících*. Osamocení člověk, jenž je svědkem nějakého nebezpečného chování, krizové situací, nebo násilí vedeného vůči jiným osobám, reaguje jiným způsobem, než kdyby bylo přítomných více osob. Jeho chování je ovlivněno morálními normami, jež ho vedou k tomu poskytnout pomoc, zabránit dalšímu násilí apod., a obavami z důsledků takového postupu. Vyhodnocuje mezi nimi možnost vlastního zranění, výslechů na policii, neshod v rodině, zničení majetku apod. Je-li však člověk osamocení, převažuje v něm tlak na to, aby zakročil. Tento způsob reakce se však neaktivuje v situaci, v níž je svědky podobného

---

¹⁴⁶ DSU.UNIVR., *L'attribuzione*, [online]. [cit. 14. listopadu 2020]. Dostupné z: <https://www.dsu.univr.it/documenti/OccorrenzaIns/matdid/matdid583801.pdf>

¹⁴⁷ Srov. HAYESOVÁ, N., *Základy sociální psychologie*, str. 37.

¹⁴⁸ Srov. HELUS, Z., *Úvod do psychologie*, str. 201.

¹⁴⁹ DSU.UNIVR., *L'attribuzione*, [online].

¹⁵⁰ Tamtéž, [online].

¹⁵¹ Srov. HAYESOVÁ, N., *Základy sociální psychologie*, str. 50.

jednání více osob. Zde, se kromě hodnocení vlastních případných ztrát, podílí na rozhodování o zmaření dalšího násilí také přítomnost dalších lidí.¹⁵² Vyhodnocení situace je touto přítomností natolik ovlivněno, že dochází k tzv. *difuzi odpovědnosti*, při níž člověk získává dojem, že mají odpovědnost ti druzí.¹⁵³ Ve vyhodnocování tak hrají roli úvahy o tom, že již možná někdo ze zúčastněných pro oběť něco vykonal, že nyní už je to zbytečné, aj. Dochází k tzv. *kolektivnímu nezájmu*, jež blokuje snahu zasáhnout. Výsledkem pak často bývá neposkytnutí pomoci.¹⁵⁴

Přítomnost druhých lidí nás ovlivňuje různými způsoby, mezi vlivy, jež působí na chování člověka, patří také *konformita*. Zejména jejími negativními vlivy se zabývá současná sociální psychologie.¹⁵⁵ Někdy je ovlivňování druhými tak silné, že vede člověka k úpravě vlastního chování, až k přijetí kritérií určených druhými. Taková situace nastává v případě, kdy nevíme, co máme dělat, a řídíme se proto druhými, kteří nám poskytují návod, jak máme směřovat naše chování. Často se tímto způsobem chováme ve skupině, kde podléháme skupinovým normám, které nás tlačí k tomu jednat v jejich souladu i za předpokladu, že je jednání riskantní.¹⁵⁶ Je-li požadováno určité jednání a příkaz je zadán osobou se statusem autority, člověk podléhá *poslušnosti*. Mezi nejznámější experimenty, které byly uskutečněny v minulých desetiletích, patří Milgramův pokus z roku 1963, jenž dosud nevídaným způsobem odkryl změněné chování lidí. Ti v průběhu pokusu přenesli odpovědnost za své činy na jiného člověka, o němž se domnívali, že si bere jednoznačným způsobem odpovědnost za to, co se v laboratoři odehrávalo.¹⁵⁷

Poslušnost vůči autoritám se projevuje ve všech pyramidálních strukturách, objasnit, alespoň částečně, lze na základě získaných poznatků také otřesné činy, jež se udály během druhé světové války. Důstojníci, kteří slepě uposlechli příkazům velitelům, byli vystaveni silnému tlaku konformity. Jejich chování bylo podpořeno nacistickou ideologií o nezbytnosti eliminace parazitující rasy na základě údajné potřeby morální obnovy. Poslušnost byla všudypřítomná, kdo by neuposlechl příkazům, ten by vykazoval známky slabosti. Místo, aby se někdo uprostřed vojenské hierarchie bouřil, a připustil si tak myšlenku, že neuposlechnutí je možné znevážením autority a potvrzením podezření

---

¹⁵² BOCCHIARO, P., *Psicologia del male*, Roma-Bari: EDITORI LATERZA, 2018, str. 55.

¹⁵³ Srov. HAYESOVÁ, N., *Základy sociální psychologie*, str. 51.

¹⁵⁴ BOCCHIARO, P., *Psicologia del male*, str. 55.

¹⁵⁵ Srov. HELUS, Z., *Úvod do psychologie*, str. 219.

¹⁵⁶ Srov. BOCCHIARO, P., *Psicologia del male*, str. 105.

¹⁵⁷ Srov. HAYESOVÁ, N., *Základy sociální psychologie*, str. 55.

týkajícího se neoprávněnosti nenávisti vůči nevinným, tak se všichni ještě více přesvědčili o správnosti masakru. Plánu vyhlazení nepřátel předcházela pomlouvačná kampaň, jež měla za cíl snížení instinktivního odporu veřejného mínění. Označením za nepřátele, za osoby nehodné k existenci se prostřednictvím sdělovacích prostředků šířilo přesvědčení, na jehož základě byli Židé velice rychle zbaveni veškerých lidských kvalit, načež se stali podléhajícími jakýmkoliv vražedným praktikám.¹⁵⁸

Nepřestává udivovat skutečnost, že bylo možné pokračovat v nelidském chování vůči druhým po tak dlouhou dobu, a v tak masivním měřítku. Vysvětlení je jednoduché, ale zároveň znepokojující. Ve chvílích, kdy jsme součástí skupiny osob, jež činí něco zlého druhým, je z mnoha důvodů velice složité s takovým jednáním přestat. Zločiny vůči nevinným obětem ve druhé světové válce byly udržovány a podporovány obrannou strategií, a totiž přenesením viny na oběti. Vinit toho, kdo trpí, je důsledkem víry ve správný svět. Toto rozšířené přesvědčení, zakládající se na tom, že každý v životě dostane to, co si zaslouží, vede k tragickému omylu, v jehož důsledku máme tendenci přetvářet oběť ve viníka.¹⁵⁹

Na psychiku lidí, kteří rozhodují o životech druhých v kritických chvílích, působí obrovský tlak. Všechny možnosti se jim zdají být zprvu nesprávné, morální příkázání se kloní na stranu postižených a vede člověka k tomu, aby jim pomohl. Organizační struktura a konformita je současně vede k uposlechnutí rozkazu. Pod velkým psychickým tlakem hledají řešení, jež by jejich vnitřní strádání ukončilo. V těchto situacích mnoho osob volí řešení, jež jim umožňuje přenést odpovědnost na někoho jiného, a ony samy se cítí být odpovědnosti zbaveni.¹⁶⁰

Jak bylo uvedeno výše, v situacích, když už se započalo s určitým jednáním, a jsme jeho účastníky, je velice těžké takového jednání zanechat. Dalším příkladem, který reflektuje tuto skutečnost, je chování v davu. Je zde podobnost s poslušností vůči autoritě, v davu se spíše napodobuje chování jedince, jenž jako první započne s agresivním projevem vůči druhým. V davu dalších lidí se také člověk necítí odpovědný za své chování, mezi dalšími osobami panuje anonymita. Difuze odpovědnosti se rozkládá mezi ostatní, jedinec se cítí být chráněn a schován před sankcemi. Stadiony, kde se odehrávají fotbalová utkání, představují místo, kde dochází k násilnostem, není výjimečné dokonce ani propuknutí významných nepokojů, jež končí smrtí fotbalových fanoušků. Vznik

---

¹⁵⁸ Srov. BOCCHIARO, P., *Psicologia del male*, str. 40.

¹⁵⁹ Srov. BOCCHIARO, P., *Psicologia del male*, str. 41.

¹⁶⁰ Srov. Tamtéž, str. 42.

agresivity je podporován v případě, že jsou účastníci povzbuzeni alkoholem, či nějakou jinou látkou, jež v nich vyvolává změny v chování. Impulsivita je rovněž podpořena rituály, které se mohou odehrávat ještě před příchodem na stadion. Stav *deindividuaace*, k němuž v důsledku anonymity dochází, je stav, v němž člověk pocítuje méně strachu, studu, vinu.¹⁶¹

Vysoká míra vzrušení, jež je prospěšná před odchodem do boje, se vyvolává u různých etnických kmenů tím, že se před očekávaným střetem pořádají slavnosti s tancem a zpěvy. Snaha bránit vlastní skupinu je umocněna ostrým rozlišením mezi námi a jimi, – tedy v případě fanoušků fotbalového utkání, dochází k oslavováním symbolů a společných hodnot. Pocit sounáležitosti se skupinou, jež považujeme z různých vědomých i nevědomých důvodů za lepší, umožňuje vznik diskriminujícího chování vůči příslušníkům jiných skupin. Ve stavu *deindividuaace* se významně snižují logické schopnosti a morální pravidla, umožňující extrémně emotivní chování.¹⁶² Přesto, že se v každodenním životě jedinec ničím neodlišuje od běžného projevu druhých lidí, v davu člověk není schopen uvažovat racionálně.¹⁶³

Uvedla jsem ve své práci několik oblastí, jimiž se zabývá sociální psychologie. Z tohoto okrajového výčtu popisovaných sil, jež působí na člověka v jeho sociálním prostředí, bylo možné postřehnout, že je pro člověka velice snadné změnit dosavadní nezávadné chování v pravý opak. Závěry o snadném podlehnutí člověka jsou nelichotivé, ale jsou doložené výzkumy, a proto naprosto relevantní. Sociální psychologové se ve své vědecké práci zaměřují na mnoho dalších sociálních vlivů, jež způsobují antisociální, proti druhým lidem vedené, chování. V extrémních podmínkách se součet různě kombinujících se negativních vlivů projevuje obzvláště závažným násilím vůči druhým. Například v konečném zařízení, jimiž byly během druhé světové války koncentrační tábory, docházelo k mnohonásobně zdokumentovaným zvěrstvům vůči člověku. Primo Levi (1919–1987), italský vězeň židovského původu, byl jejich přímým účastníkem, přežil je, a po zbytek svého života pak neúnavně ve svém díle popisoval, jakým způsobem ke zločinům docházelo. Správně rozpoznal, že v okamžiku, kdy se spojí podobné faktory a situační síly, jež působily během válečného běsnění, může opět k podobným zločinům dojít, a to kdekoliv na světě. Rozšíření zla tak může bránit připomínání minulosti, avšak vyprávěné přímými účastníky. Ti v sobě nesou emoční otisk prožitých okamžiků, jež

---

¹⁶¹ Srov. LE BON, G., *Psychologie davu*, str. 23.

¹⁶² Srov. BOCCHIARO, P., *Psicologia del male*, str. 82-83.

¹⁶³ Srov. HAYESOVÁ, N., *Základy sociální psychologie*, str. 131.

mohou v průběhu vyprávění rezonovat ve přihlížejících, a tento zprostředkovaný prožitek může být pro společnost ozdravný. Důraz klade Levi na svědectví předané vyprávěním, neboť samotné připomínání zla nestačí, a to zejména z toho důvodu, že máme tendenci využívat paměť v náš prospěch. Dochází ke zkreslování, zlehčování apod.¹⁶⁴

Sociální psychologové se rovněž věnují mechanismům, které vedou jedince k chování prosociálnímu, aby bylo možné objasnit také tento, pro společnost velice významný, způsob chování. Jedná se o chování, jež se projevuje snahou pomáhat druhým, udělat jim radost a pociťovat současně radost z darování.¹⁶⁵ *Altruismem* označujeme takové jednání člověka, jež je vykonáváno nezištně, bez vlastního prospěchu. V současné době panuje mezi psychology shoda, že to, zda bude člověk v dospělosti rozvíjet prosociální chování, ovlivňují osobní zkušenosti z dětství. Opět se potvrzuje základní význam, jež má pro život člověka jeho dětství a socializace. V tomto případě je pro rozvoj prosociálního chování podstatné, zda se v rodině členové chovají k sobě přátelsky, zda si pomáhají navzájem, zda je takovému chování dítě přítomno. Vnímání lásky, vřelého přátelství a pomoci, s největší pravděpodobností rozvine v dítěti podmínky pro to, aby podobné jednání sám aplikoval v budoucím životě.¹⁶⁶

Ve společenství druhých lidí je však z pohledu sociální psychologie člověk veden k podlehnutí zla, prosociální chování, jak bylo uvedeno výše, se vlivy situačních sil inhibují. Je proto důležité v situacích, v nichž cítíme emoční napětí z činu, který máme vykonat, ale nesouhlasíme s ním, tento okamžik využít k tomu, abychom na důsledek případného činu nahlédli z pohledu nezúčastněné osoby. Lze se tímto pokusit předejít tomu, aby mělo naše chování negativní dopady.¹⁶⁷

Shrnutí

Závěry výzkumů ze sociální psychologie nám ukázaly, že je člověk v mnoha ohledech nepřipraven na působení sociálního prostředí. Tvoří jeho součást, a to ho nutí se sociálnímu prostředí přizpůsobit, aby v něm obstál. Znamená to však, že člověk někdy sociálnímu vlivu podléhá, a to se promítá do důsledků jeho chování. Je-li sám, je člověk spíše ochoten a schopen podat druhému pomocnou ruku v nouzi, než když je potencionálních pomocníků kolem něj více. Také člověk v osamění proti druhému spíše nezaútočí, očitne-li se však v davu, je zde pravděpodobnost, že se možná přidá

---

¹⁶⁴ Srov. LEVI, P., *I sommersi e i salvati*, Torino: EINAUDI, 2019, str. 8.

¹⁶⁵ Srov. HELUS, Z., *Úvod do psychologie*, str. 238.

¹⁶⁶ Srov. Tamtéž, str. 240.

¹⁶⁷ Srov. BOCCHIARO, P., *Psicologia del male*, str. 110.

k útočníkům. Je tudíž důležité tyto vědomosti o člověku získávat, aby se lidé mohli nad svou křehkou stránkou zamyslet, a také, aby ve svém hodnocení činů druhých lidí zohlednili také podmínky, v nichž se čin stal. V našich úvahách o tom, zda ten, který člověk je zlý, a zaslouží trest, by mělo být vloženo hledisko okolností a situačních vlivů.

8 Myslet zle, není stejné, jako konat zlo

Jak posoudit člověka, jenž ve svých myšlenkách naráží na vlastní inklinaci ke zlu a násilí, o to se pokusím v této části diplomové práce. Jak závažné je promýšlení zla a co jej vyvolává, a dá se tomu vyhnout? To vše mě zajímá a pokusím se najít odpovědi na tyto otázky. Je běžné, že člověk myslí na negativní věci, které ho obklopují, jež se dějí ve světě, jež se někdy udály, a také, jež mohou nastat. Přemýšlí nad sebou a představuje si sebe v různých situacích, v okamžiku smrti, nemoci, v případě nebezpečí apod. Stejně tak, jako pozitivní stránky života, také ty negativní, zaměstnávají naši mysl, neboť se týkají nás všech, a je pravděpodobné, že se všichni lidé v nějakém okamžiku svého života alespoň na chvíli zamýšlejí nad něčím, nebo někým, zlým. A tím může být také člověk sám.

Člověk je považován za nejdokonalejší organismus, který je obdařený rozumem. Pokud to jeho intelektuální schopnosti a zdravotní stav umožňují, zabývá se člověk ve svých myšlenkách různorodým oblastem. Ve svých vlastních úvahách má člověk svobodu, jeho vnitřní svět je uzavřený a ohraničený. Lékaři při neurologických operacích musejí detailně znát jednotlivé mozkové funkce, rozlišit oblasti mozku a vědět, co konkrétní oblast mozku kontroluje a řídí, jaké jsou odchylky od normálu, a kde přesně se nacházejí. Musejí také znát možnosti působení či odstranění nedostatků, a pečlivě připravit plán zákroku. Využívají k zobrazení nejmodernější přístroje. Lékaři znají také některé důsledky zásahů do mozku na pozdější fungování kognitivních funkcí. Vědí, že mají pouze jeden pokus, a jejich zákrok determinuje další fungování člověka.

Díky vědeckému zkoumání mozku bylo získáno mnoho poznatků, které se využívají také v psychologii. Mnohé informace pomáhají objasňovat fungování člověka. V myšlení je člověk do určité míry svým vlastním pánem, a do myšlení jedince není možné zcela proniknout. Lze se dotazováním, pozorováním, přiblížit k nějakému definování toho, na co jedinec myslí. Díky moderním vědeckým metodám lze během vyšetření zobrazit, které oblasti mozku jsou během konkrétní činnosti zapojeny. Z projevů jeho chování lze také usoudit, odhadnout, o čem asi konkrétní člověk právě přemýšlí, či v jakém psychickém stavu se nachází. Odborné psychologické posouzení projevů v chování dokáže stanovit odpovídající diagnózu. Konkrétní myšlenky však odhalit nelze. Verbální myšlení, tzv.

vnitřní řeč, při které člověk o něčem přemýšlí a vytváří si v duchu nějaké plány, není okolí přístupná.¹⁶⁸

Je tedy člověk, který se ve svých vlastních myšlenkách vztahuje k nečestnému jednání, k násilí, ke hrubosti a lhostejnosti k jiným živým bytostem, zlý? Pokud o svých myšlenkách s nikým nemluví, a jeho myšlení nemá pozorovatelný projev chování, nelze to o takovém člověku tvrdit. Pokud člověk vědomě ve svých představách myslí na zlo, a jeho myšlení nemá dopad na vnější okolí, může tento člověk sám sobě vnitřně vyjádřit, zda své myšlení považuje za zlé, či dokonce, zda je zlý. Podle M. Scotta Pecka je zlo nevyhnutelným společníkem svobodné vůle.¹⁶⁹ Je tudíž rozhodující, jakým způsobem, či zda vůbec, se zlo projeví v chování. Zdravý člověk je schopen své myšlenky určitým způsobem regulovat, upřednostnit z nich některé, a potlačit jiné. Pokud ve svých myšlenkách spočívá s vědomím dobrovolnosti, a nesnaží se přejít na jiná témata, je takové spočinutí v myšlenkách, přestože může být obrazné, vykreslující v mysli ohavné a zlé činy, soukromé, osobní. Nelze soudit, že je takový člověk zlý. Nikomu nejsou jeho myšlenky známy a nemají emoční náboj, nezpůsobují změnu stavu. Přetěžký úkol je v takovém případě na samotném jedinci, zda se rozhodne posuzovat své myšlenky, případně zdali je s nimi ztotožněn či nikoliv. Podle Poněšického je možné, a také důležité, v sobě zlo rozpoznat.¹⁷⁰ Pokud je člověk schopen myslet na své myšlenky a promýšlet důsledky, má náhled, může se pokusit regulovat budoucnost, tzn. konat v souladu či odlišně, nezávisle na myšlenkách. Každý v mysli nějakým, čistě subjektivním způsobem, hodnotí a interpretuje veškeré záležitosti, jež se ho dotýkají. Takové hodnocení může nastat i při fantazijní představě. Člověk, jenž pociťuje vinu při myšlenkách na agresivní chování, dost možná není zlý. Jakkoliv se může zdát, že by se takovému myšlení měl člověk vyhnout, není vyloučeno, že se tímto způsobem předchází samotnému zlému konání. Lze předpokládat, že také fantazijní představy jednotlivce, jakkoliv mohou být nasyceny násilím, mohou dostatečně naplnit nutkání jednotlivce k činům.¹⁷¹

Denní snění, kterému se člověk oddává nahodile, např. během čekání na vlak, během pauzy na oběd, při žehlení atd., v okamžicích možné nesoustředěnosti na nějakou činnost, úkol, pravděpodobně lidem pomáhají k uvolnění a obnově psychických sil. Tyto

---

¹⁶⁸ Srov. VYGOTSKIJ, L. S., *Psychologie myšlení a řeči*, Praha: PORTÁL, 2004, str. 51.

¹⁶⁹ PECK SCOTT, M., *Lidé lži*, str. 260.

¹⁷⁰ Srov. PONĚŠICKÝ, J., *Agrese, násilí a psychologie moci*, Praha: TRITON, 2004, str. 18.

¹⁷¹ Srov. PLHÁKOVÁ, A., *Učebnice obecné psychologie*, str. 254.

okamžiky umožňují člověku na přechodnou dobu ventilovat, zpracovat nepřátelské nebo sebedestruktivní impulsy.¹⁷²

Jiná situace je v případě, že se myšlenky projevují v chování. Pokud se do jednání promítá myšlení na zlo, a jedinec se dopouští zlého jednání, tedy jeho fantazie ho vede k akci, která zasahuje ostatní, je zapotřebí posoudit všechny okolnosti, aby bylo možné vyloučit nějakou formu psychické poruchy. V případě, že se myšlenky na zlo opakují, jsou časté, člověka rozruší a jsou mu nepříjemné, nedokáže jim odolat nebo je potlačit, omezují ho a vnímá je negativně, vyvolávají v něm emoční stav, jenž je mu nepříjemný a snaží se na něj nějak reagovat, v takovém případě je zapotřebí obrátit se na odbornou pomoc. Pokud samotný jedinec není schopný vyhledat odborníky, je vhodné, aby to udělalo okolí, rodinní příslušníci, kolegové, přátelé a jiné osoby, které mohou změny vyzorovat. Takto lze vyzorovat zcela specifickou formu zla, a tou je zlo páchané na sobě. Člověk své vnitřní napětí či nespokojenost může projevit tím, že nepoškozuje druhé, nýbrž je veden k tomu, aby poškodil a ničil sám sebe. To činí rozličným způsobem, od nutkání k častému přejídání se, nadužíváním škodlivých látek, setrváváním v nefunkčním vztahu, nebo tělesným sebepoškozováním se. Poslednímu možnému a konečnému sebepoškození v podobě sebevraždy, také mnohdy předchází přemítání o zlu. Jaké emoce pociťuje jedinec v okamžiku promyšlení tohoto definitivního záměru, se lze pouze domnívat. Zlo páchané na sobě, jež značí poruchy pudu sebezáchovy, si svou závažností a fatálním důsledky nic nezadá s jinými formami zla.¹⁷³

Nejzávažnější je úmyslné páchání zla. Předpokládá záměr někomu dalšímu způsobit škodu. Záměr znamená přípravu, a to nejprve přípravu kognitivní. Promyšlení a plánování realizace zla vykonaného s úmyslem, již nelze ponechat na hodnocení samotného pachatele, v tomto případě je v případě prokázání úmyslu jedinec odsouzen k významně přísnějšímu trestu, a to z toho důvodu, že je úmysl sám o sobě považován za zlo. Člověk jednající s úmyslem poškodit druhého, je proto ten, jehož lze možná nejspíše označit slovem zlý, avšak s ostražitostí, neboť tak, jak bylo uvedeno v předchozích kapitolách, na lidské chování má vliv mnoho rozličných faktorů. Například psychicky nemocný jedinec může jednat rovněž s úmyslem, když se pokouší o zavraždění nepřátel, jeho úmysl může však být ten, že chce zachránit lidstvo.

---

¹⁷² Srov. PLHÁKOVÁ, A., *Učebnice obecné psychologie*, str. 255.

¹⁷³ Srov. OREL, M., a kol., *Psychopatologie*, str. 81.

9 Zlo v sociální práci

Sociální práce je zaměřena na poskytnutí odborné pomoci druhým. Z tohoto důvodu ji mohou vykonávat lidé, kteří se v této oblasti vzdělávali a dosáhli potřebné úrovně kvalifikace, aby splňovali podmínky zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb. Pro výkon tohoto povolání je také nutné, aby si sociální pracovníci dále zvyšovali kvalifikaci a účastnily se kurzů, jež jim pomáhají udržet si potřebné vědomosti, a rozšiřovat je, a to nejlépe s ohledem na cílovou skupinu osob, které se ve svém konkrétním zaměstnání věnují. Každá z těchto skupin má svá specifika, tudíž je pro výkon povolání žádoucí, aby se sociální pracovníci pravidelně seznamovali s novinkami, jež se v jejich oboru vyskytly, a také, aby získaly další teoretické i praktické vědomosti, které potřebují pro svou práci.

Součástí jejich přípravy na další pokračování ve výkonu sociální práce jsou také pravidelné supervize, které mají za úkol zhodnotit dosavadní průběh činnosti, otevřít témata, jež jsou z různých důvodů pro sociální pracovníky zátěžová, a za pomoci odborníka z oblasti psychologie, jenž nabízí techniky vhodné pro zpracování takových situací, dojít k určité regeneraci. Taková supervizní setkání mohou sociálním pracovníkům pomoci k tomu, aby se u nich nedostavil obávaný syndrom vyhoření, jenž je ve výkonu takto emocionálně obtížného zaměstnání častý. Zejména pracovníci, kteří vykonávají přímou práci s lidmi v těžkých, krizových situacích, v nichž bývá zapotřebí vynaložit velké úsilí k tomu se nejprve zorientovat, a potom vhodně intervenovat, mají při dlouhodobém působení negativních, emocionálně silných zážitků, mnoho předpokladů k tomu, aby se u nich tento syndrom dostavil. Cohen k této problematice v souvislosti se zlem a empatií, která je zapotřebí, pokud jste v blízkosti osoby v nouzi, zmiňuje: „*může být ohromující a depresivní emočně se vylad'ovat na velký smutek a bolest*“.¹⁷⁴ Stresory, jež na sociálního pracovníka během výkonu povolání působí, mohou způsobit sklon k projevům agrese či hněvu vůči svým klientům.¹⁷⁵

Podle R. D. Hareho je velkým nebezpečím pro všechny skutečnost, že psychopatická osobnost dokáže odhalit slabiny ostatních lidí. Tato jejich schopnost jim umožňuje využít svého umění sebe prezentace k tomu, aby se zaměřili na nejzranitelnější cíle. Mohou se úspěšně pohybovat v prostředí různých profesí, například ve zdravotnictví, sociálních službách, jako osoby pečující o děti. Případů zneužití dětí a mladistvých ze strany osob, které by jim měly pomáhat, je bohužel stále příliš. Terapeut, kterému se svěřuje dítě

¹⁷⁴ COHEN, S., B., *Věda zla*, str. 178.

¹⁷⁵ ELIČOVÁ, M., *Sociální práce; Aktuální otázky*, Praha: GRADA, 2017, s. 115.

s nejnítěrnějšími prožitky, bývá často ten, který důvěru v sebe zneužije ve svůj prospěch.¹⁷⁶

Je velice těžké odhalit a poznat takového člověka, jenž pod rouškou pomoci druhým nehledá nic jiného než vlastní uspokojení. Mnozí lidé, kteří mají v běžném životě mnoho problémů, a mají obtíže se zařadit mezi okolí, nejsou příliš oblíbení a mají nízké sebevědomí, v povoláních, v nichž mohou ovlivňovat životy dalších osob, nacházejí své místo. Jsou však mezi nimi také ti, kteří hledají možnost ovládat druhé, mít nad nimi moc a zneužívat svého postavení. V sociální práci existuje vysoké riziko, že lidé, kterým je zlo vlastní, zde nacházejí uplatnění a dopouštějí se zlého jednání.

Psychicky náročná práce s lidmi, jež pracovníka vyčerpává, a často přetváří počáteční entusiasmus v negativní pocity, v jejichž důsledku se dostaví vyhoření a naprostý pocit zbytečnosti, může také vést k selhávání a ztrátě morálních zábran. Jsou zde tedy mnohé okolnosti, jež se mohou do zlého chování sociálního pracovníka promítnout. Jednou je nízké sebevědomí a získaný pocit moci při výkonu zaměstnání. Další může být úmyslné usilování o takové zaměstnání, s cílem najít působiště pro své jednání, které je, vzhledem k sociálním skupinám, na něž je tato práce zaměřená, snadněji aplikovatelné. Okolností může také být ztráta určitého zadostiučinění a pocit bezvýchodnosti, jež mohou vyústit v agresi vůči druhým. A také v jednání, jemuž by se pracovník za normálních okolností vyvaroval. Poznatky ze sociální psychologie nám umožňují vyzorovat další nebezpečí. Jestliže bylo výše uvedeno, že člověk v davu se cítí být schován před připomínkami a sankcemi, a je schopen se ponížít o několik stupňů pouze z toho důvodu, aby se cítil začleněn do organizace, nachází-li se ve velké organizační struktuře pobytových služeb, může být vystaven podobným situačním silám.¹⁷⁷ Nařízení vydaná na vzdálených místech, mohou u pracovníků vyvolat pocit, že pouze vykonávají příkazy, bez vnímání spojitostí mezi jednáním a výsledkem. Aktivní osobní kontakt mezi nadřízenými a zaměstnanci tomu může předcházet.¹⁷⁸

Zde lze nalézt podobnost s konečným zařízením, jakým je vězení. Extrémní podmínky na psychiku, náročná a vysilující práce s lidmi s různými specifickými potřebami, přítomnost ostatních, nedostatečná a vzdálená kontrola ze strany nadřízených aj., mohou vést k tomu, že se člověk cítí málo, nebo vůbec, zodpovědný za své činy.¹⁷⁹

---

¹⁷⁶ Srov. HARE, R. D., *Bez svědomí*, str. 113.

¹⁷⁷ Srov. LE BON, G., *Psychologie davu*, str. 23.

¹⁷⁸ Srov. BOCCHIARO, P., *Psicologia del male*, str. 36.

¹⁷⁹ Srov. Tamtéž, str. 79.

Jestliže dokáže psychopatická osoba odhalit slabé stránky druhých osob, je rizikem pro sociální práci také z tohoto důvodu. Sociální pracovník se s ní může setkat při výkonu své práce, tedy při poskytování sociálních služeb. Její schopnost vytipovávat osoby se sklonem pomáhat druhým, jí může umožnit další parazitování a využívání druhých, v tomto případě sociálního pracovníka.¹⁸⁰

Z takového setkání v zaměstnání se může vyvinout vztah, který už není profesionální, ale ve všech ohledech soukromý, jenž může mít významný vliv na další osobní i pracovní život sociálního pracovníka. Může ho vyčerpávat, zneužívat a zasahovat do jeho dalšího života způsobem, jenž může takového sociálního pracovníka diskvalifikovat k výkonu soc. práce. V důsledku změn se totiž může stát osobou, jež sama potřebuje pomoc od okolí. A to včetně pomoci odborné, neboť se pracovník může dostat do situace, kdy nebude mít psychické síly, jež by mu umožnily včas situaci zvládnout, ani ekonomické možnosti, které by mu snahu o znovuzískání všech osobních a profesních kompetencí umožnily. Neurovnané zázemí a problémy v osobním životě, jež nevyhnutelně psychicky zaměstnávají a odvádějí pozornost, mohou sociálního pracovníka vést ke změně chování vůči samotným uživatelům sociální služby, hrozí zde přehlížení důležitých skutečností, neplnění úkolů, jež by vedly ke zlepšení sociální situace klienta. Naopak, vztahy stabilní a blízké, mohou pracovníkovi napomoci v řešení obtížných situací klienta.¹⁸¹

Pro sociální práci, jež odpovídá potřebám klientů, a jež je vykonávána se záměrem, aby se jejich sociální situace zlepšila, je zapotřebí, aby jim byla poskytována služba kvalitní. Bez ohledu na odbornost a zkušenosti, které se získávají postupně v průběhu praxe, je žádoucí, aby měl sociální pracovník dobré rodinné zázemí. Vyrovnané a pozitivní myšlení, jež je potřebné pro práci s uživateli, kteří mohou mít obrovské množství závažných problémů, se získává ze vztahů, ze zázemí. Má-li sociální pracovník dobré vztahy ve své vlastní rodině, má předpoklady k tomu, aby svou práci vykonával dobře, a nepřenášel na klienty své osobní záležitosti. Dobré zázemí umožňuje člověku také lépe odolávat zlu, se kterým se může v osobním či pracovním životě setkat.

9.1 Rodina a zlo

Jakkoliv se na vzniku zla v člověku podílí genetická dispozice, mozková disfunkce, situační síly, a jednání je proto z pohledu pozorovatele nepředvídatelné, ze získaných

---

¹⁸⁰ Srov. BOCCHIARO, P., *Psicologia del male*, str. 149.

¹⁸¹ HELUS, Z., *Úvod do psychologie*, str. 191.

informací lze vyvodit, že jednou z možností, jak předcházet zlu a zlému jednání, je cílená snaha o zajištění zdravého psychického vývoje každého jedince. Z tohoto pohledu tak může být sociální práce s rodinou významným aktérem v oblasti prevence sociálně patologického chování, neboť má možnost svým vlivem na fungování rodiny zlepšit podmínky a prostředí dětem, které v rodině vyrůstají, a jež mají bez takového působení z vnějšího prostředí mnohem větší pravděpodobnost k tomu, aby jejich vývoj významným způsobem poškodila vlastní rodina, kde se z nějakého důvodu s nějakou formou zla lze setkat, kde se toleruje, či dokonce koná.

V předešlých kapitolách své práce jsem představila vývoj morálky podle poznatků z vývojové psychologie, a také ovlivňování vlastního chování pozorováním druhých. Tyto důležité skutečnosti, jež byly psychologicky podloženy dlouhodobými výzkumy a experimenty, a jež jsem v krátkosti uvedla ve své práci, spojuje poznatek, že je dítě odkázáno na péči osob, které ho obklopují. Tyto osoby mu zprostředkovávají veškeré informace, dítě jejich projevy pozoruje, zpracovává a napodobuje. Nejčastěji se tudíž jedná o rodiče, kteří jsou pro děti přirozeným vzorem, o sourozence, a také další osoby, jež jsou s dítětem v častém kontaktu, a které dítě zahrne mezi okruh osob jemu blízkých, a vůči nimž si dítě utvoří citový vztah.

Jsou-li, z nějakého důvodu, vztahy v rodině narušené, prostředí je konfliktní, dochází-li v něm k různým druhům patologického chování, jež bezprostředně zasahuje všechny další členy rodiny, je zde předpoklad pro vznik patologického chování také u dětí. Toto chování se nemusí projevit v dětství, ale stejně tak, jako pozitivní vývoj má trvalý a podstatný vliv na budoucí život, také vývoj v podmínkách, kde nejsou zabezpečeny základní potřeby, a kde dochází k narušenému vývoji, také tam je predispozice k tomu, aby se tyto vlivy projevíly v různém období života.

Sociální pracovníci mají široké spektrum působnosti v různých oblastech problematik. Setkávají se s lidmi, jejichž životy jsou z nějakého důvodu odlišné než životy osob, které nepatří do okruhu osob z cílových skupin. Podle zaměření se lze v sociální práci setkat s mnoha takovými cílovými skupinami. Jsou to například osoby bez přístřeší, osoby se špatnou platební morálkou či zadlužené, osoby se závislostí na návykových látkách, osoby různým způsobem diskriminované, osoby bez zaměstnání, osoby fyzicky či psychicky zneužívané, osoby v krizi atd. Mezi specifické oblasti sociální práce patří také práce s rodinou. Rodina je tvořena několika členy, kteří mají mezi sebou zcela jedinečné vztahy, které se proto, že je každý člověk jedinečný, pojí mimo jiné s tím, že žádná další rodina nemá stejné charakteristiky. Vždy existují podobné, avšak pouze a jenom ti členové

té konkrétní jedné rodiny, mají ty své, specifické, jež nelze nikdy zcela odhalit a rozkrýt. Mezi zcela unikátní znaky jedné rodiny náleží také způsob komunikace. Jednotliví členové rodiny tvoří součást systému, jemuž se musejí přizpůsobit. V rodině může docházet k různým formám patologického chování.

Pokud jsou v rodině zastoupeny děti, bývají bohužel někdy svědky různých sporů, hádek, zla. Také mohou být oběťmi zla, které jim někdo blízký způsobuje. Těmto dětem je již od útlého věku podsouváno chování, které si sami nevybraly, jsou ve své rodině vydány napospas dospělým, kteří z rozličných příčin nezvládají svou roli rodičů, a mohou se dopouštět hrubých činů proti svým dětem. To může způsobit dalekosáhlé následky. V mnohých případech, v rodinách, v nichž dochází k fyzickému násilí a různým formám násilí psychického, se tento model chování přenáší na děti, a zúčastnění jedinci takových vztahů nedokáží v dospělosti zvládat svou případnou roli rodiče, podobně, jako tomu bylo také u rodičů vlastních. Různé spory, hádky a emotivní chování nejsou vždy negativní součástí rodinného soužití, v nějaké míře tvoří součást společného rodinného života. Pro budoucí život mohou být pro děti formou učení toho, jak se v takových situacích jednotliví aktéři chovají. Rozhodující pro to, zda mohou být takové situace pro děti přínosem do budoucna, je jejich četnost, intenzita a emotivní zasažení jednotlivých členů. Pokud má dítě mezi jednotlivými hádkami čas na zpracování situace, snáze se s ní může vyrovnat. Běžné a poklidné rodinné interakce v mezidobí mezi hádkami rodičů, jsou pro dítě stabilizující.

Některé případy zanedbání, týrání a násilí na dětech bývá páčáno osobami, jež z nějakého důvodu nemají zábrany takové jednání vůči dětem projevovat. Jejich rodičovské kompetence mohou být omezené, jejich rozumové a morální schopnosti také. Mohou trpět některou z duševních poruch, jiné mohou být případně pod vlivem návykových látek. V rodině, v níž dojde k mnohočetným problémům, jako je například nezaměstnanost, nižší stupeň vzdělání, závislosti, trestná činnost aj., je větší pravděpodobnost, že se mohou vyskytnout vážné nežádoucí jevy, jako například násilí a zanedbávání dětí, neboť se již v takovém prostředí vyskytují další formy patologického chování. Intervence sociálních pracovníků cílí zejména na prevenci a na individuaci ohrožených dětí, krizovou intervenci a stabilizaci rodinného prostředí. Různé nedostatky v komunikaci, jež narušují vztahy a interakce uvnitř i vně rodinného systému, se snaží odstranit terapeutická práce v rámci tzv. rodinné terapie, jež se zaměřuje na skutečnost, že člověk nežije izolovaně. Tím, jak jedince ovlivňuje okolí, a jakým způsobem zpětně

jedinec působí na okolí v rámci rodinného systému, se zabývá přístup strukturální rodinné terapie.¹⁸²

9.2 Rozpad rodiny

V současné době je v naší společnosti možné pozorovat nový druh zla, jež se v rodinách vyskytuje. Existuje u nás mnoho rodin, které jsou homogenní, vzájemné vztahy jejich členů jsou spíše harmonické, a k závažnému patologickému chování v nich nedochází. V takových rodinách mají děti předpoklad ke zdárnému vývoji a samostatnému životu v budoucnosti. Dnešní ekonomická situace nabízí mnoha rodinám, aby byl jejich život veden v bohatém a podněcujícím prostředí. Dětem bohatých rodičů umožňuje dobré finanční zabezpečení rodiny větší možnosti než dětem z méně dobře situovaných rodin. Rodiče, kteří rozumí těmto možnostem, jež mají k dispozici, nabízejí svým dětem různé formy podnětů, stimulují je ke vzdělání a úspěchu. Podporují je v zájmových činnostech, zajišťují sportovní vyžití, výuku cizích jazyků, a další posilující aktivity, které mohou dětem pomoci rozvinout jejich samostatnost, vzdělanost, a sebedůvěru. Pro budoucí uplatnění svých dětí se tyto rodiče snaží využít veškerých možností, jež mají k dispozici. Často vedou děti k aktivnímu trávení volného času, čímž podporují jejich psychosociální vývoj.

Existence zdrojů, ale málo pozornosti ze strany rodičů, například z důvodu jejich časové zaneprázdněnosti, však také mohou vést k zahálčivosti a nízké motivaci k samostatné činnosti, může se snadněji objevit touha po experimentech s různými zakázanými látkami apod. Také se může vyskytnout potřeba sounáležitosti s nějakou jinou skupinou, která by nahradila chybějící sdílení.¹⁸³

Dobré vzájemné vztahy, soudržnost, možnosti bez velkých omezení, to vše poskytuje členům rodiny jistoty, o něž se mohou opírat. Láskyplný a harmonický vztah v rodině však může zcela náhle skončit v okamžiku, kdy dojde k rozpadu rodiny. Veliká životní změna, jež zasáhne všechny členy rodiny, s sebou přináší enormní nároky na vlastní chápání a prožívání nastalé situace. Tak, jako jsou všechny rodiny jedinečným svazkem, také tak je každý rozchod, rozvod, odloučení rodičů, jedinečné a destabilizující. Před samotným rozchodem, v jeho průběhu i po něm, může docházet k celé řadě situací, které jsou každým členem rodiny vnímány vlastním, pro něj specifickým způsobem. Jedná se o zátěžovou situaci, jež významným způsobem ovlivňuje psychiku členů rodiny. Také

---

¹⁸² MINUCHIN, S., *Rodina a rodinná terapie*, Praha: PORTÁL, 2013, str. 19.

¹⁸³ Srov. HAYESOVÁ, N., *Základy sociální psychologie*, str.23.

zde působí situační dynamika, jedná se o nepředvídatelnou a novou situaci, alespoň pro některé z členů rodiny. To s sebou přináší nepředvídatelné chování. Tato nová zkušenost může vyprovokovat jiné složky osobnosti, např. egoismus, necitlivost, které byly do okamžiku rozpadu latentní.¹⁸⁴

Pro děti může být situace zcela nepřehledná. Pro dospělé není, kromě mnoha dalších skutečností, jednoduché vyřešit otázku výchovy dětí, jež se po rozchodu ocitnou v péči jednoho z rodičů. Spory o podobu a frekvenci styku druhého rodiče s dítětem, mohou trvat velice dlouho, obzvláště, jsou-li spojeny s nevyřešeným majetkovým spoluvlastněním rodičů. Zde se může objevit závažná forma zla páchaného na dětech. Jedná se o zlo psychické, pachateli jsou ti nejbližší, rodiče, kteří se nedokáží vyrovnat s rozpadem vztahu. Z důvodu osobních ztrát v ukončeném citovém svazku, přenáší všechnu zášť a nenávisť k druhému na to nejkřehčí a nejvzácnější, co mají. Přivlastňování si dítěte a neochota k překonání sporu mezi dospělými, často vedou k tomu, že dítě prožívá obrovské zklamání, strach, úzkost, není šťastné a bezstarostné, jak by si rodiče za normálních okolností měli přát, ale trápí se. Může mít problémy s vrstevníky, v kolektivu, v interakci s druhými. Dítě je bez zavinění vtahováno do záležitostí dospělých, jimž nerozumí, a ani toho ještě není schopno. Podle Matějčka: „*dítě je uváděno do role soudce dospělých, tedy do role, která dětskému věku rozhodně nepřísluší.*“¹⁸⁵ Toto si mnozí dospělí vůbec neuvědomují, nesnaží se do pocitů dítěte vcítit, nedokáží se zdržet narážkami na druhého rodiče, pomlouvám a jiným nevhodným formám útoku na druhého rodiče, a jejich dítě tím trpí.

V nejsložitějších a nejvyhrocenějších případech rodiče dokonce dítě používají jako zbraň, jejímž prostřednictvím se expartnerovi mstí, když s dítětem různým způsobem manipulují. Bezohlednost, zaslepenost, neschopnost empatie a lásky k vlastnímu dítěti pak mohou mít dalekosáhlé důsledky. Obviňování druhého, lživé nařčení, zveličování a přehánění, neustálá snaha o diskreditaci, často způsobí to, že dítě přejímá názory a chování takového rodiče, vztah k druhému rodiči ochladne, a dítě ztrácí zájem o to, aby s ním trávil společný čas. Dítě se pokouší o vysvětlení situace, je v psychické nepohodě, potřebuje se dostat do rovnováhy, a hledá viníky. Obviňuje okolí za vzniklou situaci, často však dítě obviňuje sebe. Jeho zázemí, jistoty, o něž se při dalším seznamování se sociálním okolím mohl opírat, jsou ohrožené, dítě musí vyvinout mnoho úsilí, aby pocity

---

¹⁸⁴ Srov. BOCCHIARO, P., *Psicologia del male*, str.10.

¹⁸⁵ MATĚJČEK, Z., *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*, str. 160.

napětí, které snahou o změnu postojů vznikají, dokázalo nějakou formou uvolnit.¹⁸⁶ Je to dítě, které potřebuje pomoc, pokud rodiče chtějí doopravdy svému dítěti v období po rozchodu pomoci, nejlépe to udělají tím, že budou dbát na zachování pozitivního obrazu druhého rodiče. Dítěti by se mělo dostat pomoci od okolí, odborná pomoc psychologů a sociálních pracovníků je dětem poskytována až v situacích, kdy dochází k vleklým se kauzám. Poznatky ze sociální psychologie, jež nám nastínily princip poslušnosti, varovným způsobem dokládají, jakým způsobem lze vzájemné partnerské konflikty vést tím rodičem, jehož nenávisť vůči druhému rodiči se zdá být silnější, než láska k vlastnímu dítěti.

Pro dítě je přijímání příkazů zadaných jeho rodiči přirozené. Představují pro něj autoritu, proto zde nejsou žádné další morální pochybnosti. Pro jednoho z rodičů může být proto snadné využít tento status autority, a dítě vést proti druhému rodiči. S pomocí pomlouvačné strategie, kdy je cíleně a intenzivně pošpiňován druhý rodič, je dítě vystavováno dalšímu tlaku, při němž by bylo neuposlechnutí příkazů známkou slabosti, a potvrzením podezření týkajícího se neoprávněnosti nenávisti vůči nevinnému – druhému rodiči.¹⁸⁷

Zmiňovaná forma zla, jež není tolik viditelná a popularizovaná prostřednictvím sdělovacích prostředků, je obzvláště odsouzeníhodná, neboť také tyto rodiče vystavují své dítě psychickému strádání, jež může vyústit ve vznik neuróz a dalších poruch. Míra poškození, které následkem stresové situace dítě postihne, je vždy individuální. Jednotlivec se odlišuje od druhých právě svou individuální vnímavostí, citlivostí, způsobem, jakým se vyrovnává s těžkostmi. Proto nelze přehlížet jakékoliv negativní chování, jež dospělí činí svým dětem. Do povědomí společnosti se zlo ze strany rodičů po rozchodu nedostává mimo jiné proto, že je velmi často způsobováno osobami s velmi dobrým ekonomickým zázemím, vyšším vzděláním a společenským postavením. A tudíž, na rozdíl od příkladů závažných forem hrubého zacházení, týrání, zneužívání dětí, k nimž bohužel dochází, a jež se vyskytují ve větším počtu případů v rodinách se slabším sociálním zázemím, a jehož dopady na psychiku a vývoj dítěte mohou být devastující, zlo těchto rodičů z tzv. dobrých rodin, je takřka neviditelné. Nelze v žádném případě srovnávat závažnost, či sílu a krutost násilných činů, lze však upozornit na tuto formu absence vnímání potřeb dítěte u rodičů, jejichž vzájemná averze a nevraživost způsobují jejich dítěti traumatické zážitky, jež je mohou významným způsobem psychicky poškodit.

---

¹⁸⁶ Srov. MATĚJČEK, Z., *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*, str. 160.

¹⁸⁷ Srov. BOCCHIARO, P., *Psicologia del male*, str. 38.

A kteří, na rozdíl od mnoha rodičů, kterým socioekonomické důvody neumožňují optimální úroveň zabezpečení potřeb dítěte, velkou část svých finančních prostředků využívají na úhradu nákladů spojených s vleklým soudním procesem.

Rozpad rodiny může okolí zaskočit. Širší rodina, přátelé, sousedi, spolužáci či spolupracovníci, známí atd., jsou lidé, s nimiž komunikujeme, a s nimiž sdílíme alespoň některé osobní záležitosti. S některými komunikujeme verbálně, slovně, s jinými například vizuálně, když nás spatřují odjíždět do zaměstnání. Sociální skupiny, do nichž jednotliví členové rodiny patřili, změna stavu po rozpadu také zasahuje. Dochází k oslabení vzájemných přátelských vazeb. Přátelé, kteří se do té doby přátelili se všemi členy rodiny, se přiklání na stranu jednoho nebo druhého z rodičů, děti bývají ovlivněni jejich názorem.

V důsledku neshod a vyhocené situace, mohou prarodiče ztratit možnost kontaktu s vnoučaty, kterým tento velmi schází. Také další členové rodiny, k nimž má dítě silný citový vztah, mohou z jeho života náhle zmizet. Vždy existuje více příčin, jež způsobí, že společné soužití s druhým již nelze, pro alespoň jednoho z rodičů, akceptovat. Existují různé fáze rozpadu vztahu, které se v konkrétních případech různým způsobem projevují. Snaha o citlivé vysvětlení situace dítěti patří mezi ně. Toto časné a věcné vysvětlení, nejlépe společné, může alespoň částečně dítě chránit před dopady rozchodu. Nějaká společná vize, jak bude další komunikace a fungování členů bývalé rodiny vypadat, se také může pozitivně projevit na chápání, a alespoň částečném znovuzískání jistoty, které dítě tolik potřebuje. V situaci, kdy mezi rodiči dojde k zablokování komunikace, je nesmírně obtížné nestranně objasňovat nastalou situaci.¹⁸⁸

Přerušené vazby, k nimž dochází v důsledku rozchodu rodičů, a jejich dopady, které mohou být dlouhodobé, způsobují dítěti další traumatizující zkušenosti, které vedou k psychickému strádání. Dítě může mít v budoucnu problémy v komunikaci s druhými, jeho sebevědomí může být negativně poznamenáno, a tím je vlastními rodiči odsouzeno ke znevýhodněnému postavení, a složitější budoucnosti ve srovnání se svými vrstevníky, jejichž rodiče vyvíjejí snahu o to, aby jejich vzájemný rozchod dítě psychicky poznamenal co nejméně. Sebevědomí ovlivňuje veškeré interakce, a jeho nedostatek je překážkou k úspěchu ve všech oblastech osobního, pracovního a společenského uplatnění. Rodiče svým postupem v situaci po rozchodu rozhodují o budoucnosti svých

---

¹⁸⁸ Srov. PLHÁKOVÁ, A., *Učebnice obecné psychologie*, str. 409.

dětí, v některých případech svým vlastním pochybením vedou děti ke složité budoucnosti.

9.3 Cochemská praxe

Sociální práce v těchto případech, jakými jsou situace po rozchodu nebo rozvodu rodičů, působí formou interdisciplinární, a to na jednotlivé aktéry. V současné době dochází ke hledání takového postupu, který by co nejvíce dopomohl k tomu, aby se zmírnily dopady rozchodu rodičů na dítě. Využívá se také tzv. Cochemská praxe, jež vznikla v Německu a byla v roce 2015 doporučena k zavedení do právních systémů všem členskými státy Evropské unie.¹⁸⁹ Jejím cílem je dovést rodiče ke zpětvzetí jejich rodičovské odpovědnosti, změnit jejich chápání vzniklé situace se směřováním k vzájemné dohodě. Dohoda, jež vzniká prostřednictvím soudu, mediace, sociálního a psychologického poradenství, je žádoucí proto, aby byl dopad rozchodu rodičů na dítě, pokud možno, co nejmenší. Jedním z principů je, že dítě nenesé žádnou vinu, ono nezapříčinilo rozchod rodičů. Není jeho vina, že už rodiče netvoří jeho zázemí, které představuje pro dítě pocit jistoty, bezpečí, důvěry. Dítě potřebuje oba rodiče a nemělo by ztratit možnost se s oběma vídat. Proto by v zájmu svého dítěte měli rodiče dospět k dohodě, a pokud toho nejsou schopni bez odborné pomoci, pomoc řídící se principy Cochemské praxe jim k tomu může dopomoci.

V České republice dochází k postupnému rozšíření této metody, jež využívá stále větší počet soudů. Při svém rozhodování o úpravě styku dítěte s rodičem, který nebude mít dítě v péči, se soud řídí také poznatky odborníků, kteří jsou do využívání Cochemské praxe zapojeni. Spolupráce sociálních pracovníků OSPOD, psychologů, sociálních pracovníků poradenských neziskových organizací, ale také právních zástupců, umožňuje svými jednotlivými výstupy poukázat na významné skutečnosti, jež mohou být zohledněny při rozhodování soudcem. Společnou snahou je minimalizovat konfliktní chování rodičů a jednat v zájmu dítěte, neboť přetrvávající spor znamená strádání dítěte. Rodičům, kteří neprojevují zájem o dohodu soud doporučí další odborníky, kteří se s rodiči i dítětem setkávají, a to často opakovaně po soudem stanovenou dobu. Pokud soud nemá dostatečné informace potřebné pro vynesení rozsudku, např. ohledně úpravy styku rodiče s dítětem, může se obrátit na spolupracující organizace se žádostí o poskytnutí zprávy.

---

¹⁸⁹ VÄTERAKTIV, *Divorzio al livello europeo*, [online]. [cit. 17. března 2021]. Dostupné z: <http://www.vaeter-aktiv.it/it/news-it/divorzio-a-livello-europeo>

Děti, jejichž rodič trpí nějakou formou poruchy osobnosti, patří mezi nejpostiženější. Neschopnost dospět k jakékoliv dohodě, spolu s neschopností přijmout rozhodnutí druhých, vedou k tomu, že se soudní proces protahuje často na několik let, a dítě je po celou dobu vystaveno tlaku, stresu a nejistotě. Velkému psychickému strádání je dítě vystavováno rodičem, který všemi možnými prostředky brání druhému rodiči, aby měl možnost se podílet na výchově dítěte, a znemožňuje mu proto pod různými záminkami kontakt s dítětem.

Jeho trvalá snaha o narušení a přetrhání vztahu dítěte k druhému rodiči může vést k postupnému oslabení iniciativy tohoto rodiče, který vyčerpán sám ztrácí zájem o setkání s dítětem, případně věří, že se mu v budoucnu podaří s dítětem vztah obnovit. Prodlevy, či ochladnutí zájmu o dítě, znamená velké zklamání dítěte v případě, že mělo k druhému rodiči citové pouto. Může zde vzniknout také prostor pro to, aby nezájmu v důsledku dlouhodobého vyčerpání využil pečující rodič k tomu, aby v něm dítěti demonstroval špatné stránky druhého rodiče. Zde je zlo vědomě používáno ke změně názoru dítěte na rodiče, či k podpoře dětského zklamání. Rodič, který se ho dopouští, nekontrolovaně narušuje dětské vnímání sebe sama a důvěru v okolní svět. Nejistota namísto pocitu, že mě druzí mají rádi, může u dítěte vyústit ve vznik základní úzkosti, jež může dítěti v budoucím životě tlumit radostné prožívání.¹⁹⁰

9.4 Role sociálního pracovníka v rámci Cochemské praxe

Sociální pracovník na specializovaném pracovišti, jež je zapojeno do mezioborové spolupráce v rámci Cochemské praxe, pomáhá rodičům ke stabilizaci situace po rozchodu. Poskytuje prostor pro sdílení emocí a prožitků, informuje rodiče o dopadech vzájemných neshod na dítě, vede je k odpovědnosti a porozumění situaci, nabízí možná zlepšení ve vzájemné komunikaci. Setkává se s rodiči i s dítětem, vede s nimi rozhovory, naslouchá jim, případně doporučuje další vhodné postupy a odborná pracoviště.

9.4.1 Asistovaný kontakt mezi rodičem a dítětem

Nejčastěji bývá sociální pracovník přítomen tzv. asistovaným kontaktům mezi rodičem, který nemá dítě v péči, a dítětem. Tato forma zprostředkovaného kontaktu přináší velké nároky nejen na rodiče a dítě, ale také na sociálního pracovníka, který se, v jistém smyslu, stává na určitou dobu součástí uzavřeného rodinného systému. A do takového systému rovněž nahlíží. Je tudíž velice těžké odhadnout, jak bude rodičem a dítětem vnímán. Rodič, který nemá možnost kontaktu se svým dítětem, a tento způsob setkání je v danou

---

¹⁹⁰ PLHÁKOVÁ, A., *Učebnice obecné psychologie*, str. 409.

chvíli jedinou cestou, často hůře zvládá vysoké emoční napětí. Úkolem sociálního pracovníka je být mu k dispozici v případě, že potřebuje s někým sdílet své pocity, jež se týkají nastávajícího, nebo proběhlého setkání s dítětem.

Jelikož se rodič v mnoha případech zúčastňuje asistovaného setkávání s vlastním dítětem na doporučení soudu či OSPOD, tudíž je k tomu veden, a může toto vnímat jako křivdu, jeho projev vůči sociálnímu pracovníku tomu odpovídá. Hněv, smutek a frustrace doprovází mnoho slovních projevů rodičů, kteří touží pouze po kontaktu se svým dítětem, vše, co jejich touze překáží, potom považují za nepřátelské. Rodič, jenž není ochoten naslouchat doporučení soudu, těžko přijme návrhy a doporučení od sociálního pracovníka. Jeho důvěra v instituce bývá v případě, že soud opakovaně rozhoduje v jeho neprospěch, velmi narušená. Pocity osamění, bolesti či nenávisti ve svém boji o znovuzískání kontaktu s dítětem, vedou některé rodiče k tomu, že se vůči sociálnímu pracovníkovi chovají nátlakově.

Někdo reaguje vznětlivěji stále, někdo občas, další rodič je smutný a často pláče. Rovněž je z pohledu reakcí na psychickou zátěž rodiče podstatné, jak kontakt probíhá, zda jde o navázání, vznik či obnovení vztahu s dítětem, nebo asistovaný kontakt neprobíhá podle jeho očekávání a způsobuje další emoční vypjetí. Rozhodující, pro druh a intenzitu projevů rodiče, je také délka případného soudního jednání. Vyhrocené a dlouhotrvající spory jsou ty, jež zatěžují nejvíce. Rodiče jsou neustále v napětí, a vědomě, či nevědomě tento svůj stav přenášejí na dítě, v němž se mohou objevovat pocity zlosti.¹⁹¹Sociální pracovník musí tudíž analyzovat situaci, naslouchat rodičům, sdílet s nimi jejich pocity, a zvládat při tom obtížnosti při komunikaci. Také je jeho úlohou vysvětlovat každému rodiči dopady jeho chování na dítě, a podle situace mu pomoci k tomu, aby pokud možno porozuměl potřebám dítěte, a pokusil se jednat smírně s druhým rodičem. Rovněž rodiče informuje o dodržování pravidel nezbytných pro realizování asistovaných kontaktů. Tento požadavek respektování stanovených pravidel bývá některými rodiči vnímán velice negativně, a vyvolává v nich další stresující motivaci k tomu, aby se vůči sociálnímu pracovníkovi vymezovali. Ve vyžadovaných pravidlech spatřují další překážky v kontaktu se svým dítětem, a nedokáží vyhodnotit jejich potřebnost proto, aby se předešlo nežádoucím jevům v průběhu setkání. Sociální pracovník reflektuje rodičův projev, a vede jej k tomu, aby porozuměl významu pravidel z důvodu umožnění bezproblémového kontaktu s dítětem.

---

¹⁹¹ Srov. PLHÁKOVÁ, A., *Učebnice obecné psychologie*, str. 403.

Dítě ve velmi nízkém věku většinou dobře snáší asistovaný kontakt s rodičem. Je schopno velice dobře navázat vztah s dospělým, jenž s ním tráví čas, a který se mu věnuje. O přítomnosti sociálního pracovníka ještě tolik nepřemýšlí, chápe jej jako součást nového prostředí, ve kterém ke kontaktu s rodičem dochází. Přesto je nezbytné, a to ještě před prvním setkáním s rodičem, dítěti ukázat prostor, kde se bude po určenou dobu s rodičem stýkat, a seznámit jej s pracovníkem, který bude přítomen setkávání. Právě batolata a malé děti se potřebují adaptovat na nové prostředí, aby u nich nenastala další úzkost. Tu často způsobuje samotný rodič, s nímž se má dítě po nějakém delším období setkat, a jehož si v některých případech nepamatuje. Může pro něj představovat cizího člověka.

S ním, pro dítě v již známém prostředí, navazuje bez doprovodných potíží způsobených z pocitu neznáma, svůj vztah k rodiči. Pro starší děti, jež se setkávají s rodičem prostřednictvím asistovaného kontaktu, je situace složitější, neboť již k rodiči nějaký vztah mají, či si rodiče alespoň představují.

Některé starší děti setkání snášejí dobře a projevují se vůči rodiči přátelsky, vřele, láskyplně. Jiné děti proti rodiči slovně útočí, jsou frustrované, a snaží se setkání s rodičem nějakým způsobem přečkat. Další děti jsou již sporem rodičů natolik vyčerpané, že ztrácejí zájem o to se s druhým rodičem bavit, a během setkání zarytě mlčí. Stejně nepřátelství projevují děti, které jsou rodičem manipulované k nenávisti vůči druhému rodiči. Sociální pracovník dbá proto na to, aby během setkání nedocházelo k nevhodnému chování či hovorům, které mají za cíl očerňovat druhého rodiče apod., v případě obtížného průběhu setkání sociální pracovník odvádí pozornost od problematických témat, nabízí změnu v činnosti apod. Po vyhodnocení situace setkání přeruší, s cílem předejít případným neshodám.

Sociální pracovník je v průběhu asistovaného kontaktu mezi rodičem a dítětem přítomen velmi emotivním situacím. Zejména první setkání, které probíhá po určité časové prodlevě, bývá oběma účastníky prožíváno velice silně, a to již během přivítání. Je-li mezi rodičem a dítětem hezký vztah, přivítání toto často potvrdí. Narušený vztah se někdy projeví chladnějším, či zcela lhostejným přivítáním. Vůči sociálnímu pracovníkovi se dítě projevuje různým způsobem, někdy do něj reflektuje svůj hněv vůči přítomnému rodiči tím, že je hrubé, vzteklé, neklidné. Snaží se na sebe upoutat pozornost tím, že sociálnímu pracovníkovi odmlouvá či porušuje pravidla.¹⁹² Tyto projevy mívají ojedinělý charakter, sociální pracovník vyhodnocuje četnost a druh těchto projevů, které poukazují

---

¹⁹² PLHÁKOVÁ, A., *Učebnice obecné psychologie*, str. 406.

na možné poruchy v chování. Často se jedná pouze o doprovodné znaky velkého stresového vypětí v zátěžové situaci. Sociální pracovník s dítětem i rodiči případně následně o situaci hovoří, a nabízí možnosti v řešení.

Před zahájením samotných asistovaných kontaktů se stanovuje počet a délka těchto setkávání mezi rodičem a dítětem. Opakovaná setkávání mohou vést k tomu, že právě prvotní chladné přivítání se postupně přemění na vřelé a srdečné. Také se však objevují dvojice, jejichž setkávání má stabilně chladný ráz, či po určité době mají zúčastnění tendenci ke vzniku slovních útoků. Sociální pracovník doprovází tato setkávání, a hledá cesty k deeskalaci možného napětí, případně setkání přerušuje a ukončí. Změny v projevech chování jsou patrné zejména v období blížícího se soudního jednání, jež se týká budoucího uspořádání záležitostí spojených s výchovou dítěte. Jakkoliv se rodiče domnívají, že se jejich soudní kauza dětí netýká, a své okolí utvrzují v tom, že pro to dělají všechno, je to omyl. Skutečnost, že se blíží předpokládaná příčina události, v tomto případě soudní jednání, totiž ovlivňuje jejich citové prožívání.¹⁹³ Dítě neklid pozná, je jím ovlivněno, a během společného asistovaného setkání se mohou známky jeho vnitřního napětí negativně projevit. Sociální pracovník je přítomen setkání a vyhodnocuje znaky verbální a neverbální komunikace.

9.4.2 Asistované předání dítěte

Pokud je mezi rodiči vzájemná komunikace narušená do té míry, že nejsou schopni respektovat rozhodnutí soudu, a dochází mezi nimi ke konfliktům během předávání dítěte od jednoho z nich k druhému rodiči, mohou využít asistovaného předání. Tato forma předání dítěte třetí osobou je využívána také v krizové situaci, kdy ještě není soudně stanovena úprava poměrů po rozchodu či rozvodu a dochází-li k nevhodnému chování mezi rodiči s negativním vlivem na dítě.

Sociální pracovník má v takovém případě za úkol předcházet nebezpečným situacím, umožnit bezpečné a klidné předání dítěte tak, aby nebylo, pokud možno, dítětem negativně vnímáno. Samotné předání uskutečněné prostřednictvím sociálního pracovníka předchází vzájemnému kontaktu rodičů, přesto je nezbytné, aby sociální pracovník vhodně a adekvátně reagoval na případné náznaky agresivity, vyhodnocoval situaci a průběžně poskytoval rodičům prostor pro sdílení emocí. Zároveň vede sociální pracovník rodiče k tomu, aby v budoucnu dokázali během předání dítěte komunikovat, případně doporučuje možnosti předání jiným způsobem, např. prostřednictvím školských zařízení.

---

¹⁹³ Srov. PLHÁKOVÁ, A., *Učebnice obecné psychologie*, str. 428.

Shrnutí

Konec vztahu mezi dvěma dospělými způsobuje, kromě jiného, mnoho nároků na psychiku každého z nich. Změny, které rozchod přináší, každý pocítuje jiným způsobem. A také je různým způsobem hodnotí, pro jednoho mohou být přínosem, druhý v rozchodu spatřuje zradu a křivdu. Rozdíly v interpretaci situace doléhají bezpodmínečně také na děti, které jsou v celém období, jež se váže na rozchod rodičů, vystaveny velkému stresu. Stresující a bolestivá pro ně může být hrozba ztráty jednoho z rodičů, ale také například pozorování neshod, konfliktů a výčitek, jež mohou toto období provázet. Také v situaci, v níž se rodičům podaří nevtahovat dítě do diskusí týkajících se rozchodu, je obtížné věřit, že dítě nevnímá rozdíly v chování a komunikaci svých rodičů, a že takovými změnami nestrádá.¹⁹⁴ Sociální práce s rodinou po rozchodu, jež využívá postupy Cochemské praxe, má možnost působit na rodiče takovým způsobem, aby se pokusili pochopit a vidět situaci z pohledu dítěte, aby změnili způsoby chování, a ukončili urychleně a smírně vzájemné nedořešené spory. Informování rodičů o dopadech jejich vzájemného konfliktu na dítě s využitím znalostí z oblasti psychologie, je jednou z možností, jak se pokusit ochránit dítě od dalších traumatizujících zážitků. Sociální pracovník pomáhá dítěti v navazování a udržování kontaktu s druhým rodičem, je mu oporou ve chvílích nejistoty a obav ze setkání.

V této souvislosti se jeví jako zásadní informovanost dospělých, která je v současné době nedostačující. Rodiče nejsou často schopni nahlédnout na situaci z pohledu dítěte, práce psychologů společně s maximálním úsilím o poskytnutí informací ze strany sociálních pracovníků, učitelů, soudců, může dopomoci k tomu, aby se předešlo zmiňovaným formám zla ze strany rodičů, o nichž jsem se zmiňovala v této kapitole. Pracovníci, jež mají konkrétní zkušenost s projevy zla rodičů a dětí po rozchodu, jsou těmi, kdo je mohou svým vyprávěním zprostředkovat druhým, s cílem odradit je od podobného chování.

---

¹⁹⁴ Srov. PLHÁKOVÁ, A., *Učebnice obecné psychologie*, str. 431.

Závěr

Ve své diplomové práci s názvem Psychologie zla, jsem se zaměřila na zlo a zlé jednání. Zjišťovala jsem různé pohledy na zlo z psychologického hlediska, a také na některé formy zla v souvislosti se sociální prací. Závěry psychologů, jejichž myšlenky, jež se týkají zla, jsem ve své práci uplatnila, se dělí na dvě skupiny. Někteří psychologové zastávají názor, že je zlé chování důsledkem dispozic člověka. Člověk činí zlé skutky proto, že má určité rysy, které se mohou projevat určitým způsobem. Je vnitřně predisponován a okolní vlivy nemají na jeho jednání velký význam. Jiní psychologové se domnívají, že je zlé chování determinováno charakteristikami jednotlivce spolu s působením okolí, vnějších vlivů. Význam situačních determinantů pokládají za velice důležitý, a zlé chování se může projevit na základě jejich působení, jsou však spíše přesvědčeni, že zlo a zlé chování jsou důsledkem poruchy osobnosti. Zaměřují se ve svých výzkumech na jedince, spíše než na větší skupiny osob.

Výsledky experimentů psychologů zabývajících se sociální psychologií dokazují, že se dostatečně nepřihlíží k tomu, že je člověk ve svém konání vydán napospas situačním silám, jež do všech situací vstupují. Podle zastánců této teorie člověk jedná neobvyklým způsobem v situacích, které jsou pro něj nové, pro něž nemá žádnou strategii a zkušenost. Zakouší zkušenost novou, neobvyklou, a jeho chování neodpovídá jeho charakteru, jeho dřívějšímu chování. Někdy v takových situacích jedná natolik pro něj novým způsobem, že by nikdy dříve neuvěřil, že je takového jednání schopen. Dochází k iracionálnímu chování, k útěku, či ke bezmyšlenkovitému lpění na možnosti zůstat.

Zlo má mnoho forem. Není možné zlo odstranit, eliminovat, neboť vždy se se budou dít věci, jež bude někdo takto spatřovat. Vždy bude existovat někdo, koho zlo postihne. Není možné tvrdit, že zlo je otázkou druhých, že se nás netýká. Že my jsme ti hodní, kteří by nikdy neudělali to, co oni. Bylo prokazatelně doloženo výzkumy, že každý z nás by pravděpodobně jednal tím nejhorším způsobem, byly-li by v okamžiku vzniku takového chování, adekvátní podmínky. V takové chvíli nefungují naše vnitřní kontrolní mechanismy a není možné předpovědět jednání. Měli bychom, zda jsme toho schopni, v sobě zlo odhalit a vyhledat odbornou pomoc. Na zlo bychom také měli upozornit, nejen proto, že je to pro společné soužití ve společnosti žádoucí, ale také pro nás samotné, abychom posléze nebyli vystaveni výčitkám, pochybám a napětí z nich plynoucích. Ve své práci jsem se věnovala zlu. Byly zde představeny rozličné pohledy na zlo.

Ve své práci jsem postupovala tak, aby bylo možné vyhodnotit několik důležitých hledisek, která byla v práci prezentována. Jedním z hledisek, s nimž bylo možné se opakovaně v různých částech mé práce setkávat, bylo to, že je pro lidský život nesmírně důležité dobré rodinné zázemí, v němž je možné uspokojovat lidské potřeby. Rodiče jsou ti, kteří svou péčí a láskou dávají dítěti šanci k tomu, aby byl jeho další život prožitý s důvěrou v sebe sama, a také ve druhé lidi. Rodiče dítěti vštěpují, kromě jiného, také morální a sociální normy. Dítě potřebuje zažívat pocity bezpečí, pokud je tato potřeba nenaplněná a dítě zažívá pocity strachu a úzkosti, ale také nezájmu a odloučení, může ho to významně psychicky poznamenat. Jeho nenaplněné potřeby ho mohou vést k tomu, že bude mít problémy v chování či jiné projevy. Pocity bezpečí vylučují zlo, rodiče a další pečující osoby svou péčí dítě před zlem chrání.

Postupným získáváním informací bylo možné dospět k dalšímu hledisku. Pokud je rodina tou, jež zcela jednoznačně základním způsobem směřuje dítě určitým směrem, je na místě ještě mnohem více zapojit sociální pracovníky a jiné odborníky do prevence a podpory všech rodin, v nichž je pravděpodobnost výskytu nenaplnění potřeb dítěte. V tomto směru se jeví současná intervence jako nedostatečná, neboť se v mnoha ohledech zaměřuje na řešení již vzniklých problémů, a svou preventivní roli plní spíše okrajově. Pro samotné sociální pracovníky je rovněž rodina tou, jež se významným způsobem podílí na výkonu jejich práce. Dobré zázemí, jež jim poskytují rodinní příslušníci, je může ochránit od negativního působení vysilujících a stresujících pracovních zkušeností.

Transgenerační přenos potvrzuje opakování určitého chování jedinců, jež je ovlivněno chováním vlastních předků. Opět je zde rodina, jež se podílí, v tomto případě prostřednictvím stopy v rodinné paměti, na životě potomků. Do své práce jsem zahrнула zlé jednání rodičů po rozchodu. Není vyloučeno, že také oni sami, jež jsou vůči dítěti krutí a nedomýšlí důsledky svých činů, nesou v sobě otisk nějakého podobného jednání způsobeného minulými generacemi. Vynaložení úsilí o to, aby se dětem v rodině traumata neděla, má z pohledu transgeneračního přenosu význam nejen na ně, ale také na další generace našich možných potomků.

Cílem mé práce bylo upozornit na zlo, které nás obklopuje, a zaslouží si prostor k diskusi, aby bylo možné zlu porozumět. Každý, komu se umožní o zlu přemýšlet novým způsobem, může mít větší šanci na to, aby zlo dříve odhalil, pojmenoval, a zakročil proti němu. Člověk se rád staví do lepšího světla, bagatelizuje možné podlehnutí zlu. Z příkladů, jež byly uvedeny v mé diplomové práci, lze vyvodit, že je zlu nejenom snadné podlehnout, ale že těžší, je mu odolat.

Seznam použitých zdrojů

JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: TRITON, 2003. ISBN 80-7254-329-6.

KOHÁK, E. *Člověk, dobro a zlo: o smyslu života v zrcadle dějin; kapitoly z dějin morální filozofie*. Praha: JEŽEK, 1993. ISBN 80-901625-3-3.

SOKOL, J. *Etika, život, instituce*. Praha: VYŠEHRAD, 2014. ISBN 978-80-7429-223-1.

PLHÁKOVÁ, A. *Učebnice obecné psychologie*. Praha: ACADEMIA, 2004. ISBN 978-80-200-1499-3.

NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Praha: ACADEMIA, 1997. ISBN 80-200-0592-7.

WEISS, P. a kol. *Etické otázky v psychologii*. Praha: PORTÁL, 2011. ISBN 978-80-7367-845-6.

NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*. Praha: VODNÁŘ, 2013. ISBN 978-7439-056-2.

HELUS, Z. *Úvod do psychologie*. 2. přepracované vydání. Praha: GRADA, 2018. ISBN 978-80-247-4675-3.

RIEGEL, K., D., KALINA, K., PĚČ, O. *Poruchy osobnosti v 21. století*. Praha: PORTÁL, 2020. ISBN 978-80-262-1596-7.

HONZÁK, R., HONZÁK, F. *Čas psychopatů*. Praha: GALÉN, 2018. ISBN 978-80-7492-384-5.

HARE, R., D. *Bez svědomí*. Praha: DŮM HARFA, 2015. ISBN 978-80-900379-1-5.

SCOTT PECK, M. *Lidé lži. Psychologie lidského zla*. Praha: PORTÁL, 2018. ISBN 978-80-262-1313-0.

HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. Praha: PORTÁL, 2011. ISBN 978-80-7367-909-5.

KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Zlo na každý den. Život s deprivanty I*. Praha: GALÉN, 2001. ISBN 80-7262-088-6.

BARON-COHEN, S. *Věda zla*. Brno: EMITOS, 2014. ISBN 978-80-87171-37-0.

MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: STÁTNÍ PEDAGOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 1992. ISBN 80-04-25236-2.

- SCHÜTZENBERGER, A., A. *La sindrome degli antenati*. Roma: DI RENZO EDITORE, 2019. ISBN 978-88-8323-354-8.
- LE BON, G. *Psychologie davu*. Praha: PORTÁL, 2016. ISBN 978-80-262-1028-3.
- BOCCHIARO, P. *Psicologia del male*. Roma-Bari: EDITORI LATERZA, 2018. ISBN 978-88-420-8967-4.
- LEVI, P. *I sommersi e i salvati*. Torino: EINAUDI, 2019. ISBN 978-88-06-22268-0.
- VYGOTSKIJ, L., S. *Psychologie myšlení a řeči*. Praha: PORTÁL, 2004. ISBN 80-7178-943-7.
- PONĚŠICKÝ, J., *Agrese, násilí a psychologie moci*. Praha: TRITON, 2004. ISBN 80-7254-593-0.
- OREL, M., a kol. *Psychopatologie*. Praha: GRADA, 2012. ISBN 978-80-247-3737-9.
- ELICHOVÁ, M. *Sociální práce. Aktuální otázky*. Praha: GRADA, 2017. ISBN 978-80-271-0080-4.
- MINUCHIN, S., *Rodina a rodinná terapie*. Praha: PORTÁL, 2013. 978-80-262-0371-1
- GESSI, S., *Etica e morale* [online]. [cit. 2. ledna 2020]. Dostupné z: <http://www.unife.it/lettere/filosofia/comunicazione/insegnamenti/etica-della-comunicazione-1/materiale-didattico/1-MoraleEtica.pdf>
- TRECCANI, *Male* [online]. [cit. 2. ledna 2020]. Dostupné z: <https://www.treccani.it/enciclopedia/male/>
- ARENI, M., *Etica Nicomachea* [online]. [cit. 6. ledna 2020]. Dostupné z: <https://www.filosofico.net/riasseticanicomaco734.htm>
- TRECCANI, *Etica* [online]. [cit. 10. ledna 2020]. Dostupné z: <https://www.treccani.it/enciclopedia/etica/>
- GRASSO, A., *Male* [online]. [cit. 10. ledna 2020]. Dostupné z: http://www.latheotokos.it/programmi/DIZIONARI/SAN_TOMMASO/male.html
- PATRIA LETTERATURA, *Il bene e il male fra filosofia e letteratura* [online]. [cit. 19. ledna 2020]. Dostupné z: <http://www.patrialetteratura.com/il-bene-e-il-male-fra-filosofia-e-letteratura/>
- TOTTI, R., *Kant: il bene e il male nell'uomo* [online]. [cit. 17. ledna 2020]. Dostupné z: <http://robertototti10saggi.blogspot.com/2011/05/kant-il-bene-e-il-male-nelluomo.html>
- CASALE, E., *Il male necessario presente in noi* [online]. [cit. 10. září 2021]. Dostupné z: <https://www.jungitalia.it/2013/09/25/il-male-lincapacita-psicologica-di-vivere-e-accettare-il-male-presente-in-noi/>

AGOSTINI, M., *Il tema del doppio attraverso la teoresi psicoanalitica: Carl Gustav Jung e l'ombra* [online]. [cit. 12. září 2020]. Dostupné z: <https://www.stateofmind.it/2017/01/jung-tema-doppio-psicoanalisi/>

TRECCANI, *Motivazione* [online]. [cit. 15. září 2020]. Dostupné z: https://www.treccani.it/enciclopedia/motivazione_%28Enciclopedia-delle-scienze-sociali%29/

BERNARDOTTI, I., *A che cosa servono le emozioni* [online]. [cit. 15. září 2020]. Dostupné z: <https://psiche.cmsantagostino.it/2018/09/03/a-che-cosa-servono-le-emozioni/>

BENELLI, C., LA SPINA, CH., *Empatia* [online]. [cit. 17. září 2020]. Dostupné z: <https://www.stateofmind.it/tag/empatia/>

LA MENTE È MERAVIGLIOSA, *Teoria dello sviluppo della moralita' di Kohlberg* [online]. Poslední aktualizace 7. 12. 2017 [cit. 17. září 2020]. Dostupné z: <https://lamenteemeravigliosa.it/teoria-dello-sviluppo-della-moralita>

CERASA, A., *Psicologia della personalita'* [online]. [cit. 25. září 2020]. Dostupné z: https://scienzepolitiche.unical.it/bacheca/archivio/materiale/2507/Psicologia%20Generale_3_Personalita.pdf

PSYCHOWEB, *Raymond B. Cattell – rysová a faktorová teorie* [online]. [cit. 2. října 2020]. Dostupné z: <http://www.psychoweb.cz/psychologie/raymond-b-cattell-rysova-a-faktorova-teorie-rysy-a-jejich-typy/>

LA MENTE È MERAVIGLIOSA, *Teoria della personalita' di Hans Eysenk* [online]. [cit. 20. října 2020]. Dostupné z: <https://lamenteemeravigliosa.it/teoria-della-personalita-eysenk/>

FIORE, F., *Big Five e teorie della personalita'* [online]. [cit. 20. října 2020]. Dostupné z: <https://www.stateofmind.it/2016/02/big-five-personalita/>

LA MENTE È MERAVIGLIOSA, *Il modello Big Five della personalita'* [online]. Poslední aktualizace 11. 2. 2019 [cit. 22. října 2020]. Dostupné z: <https://lamenteemeravigliosa.it/il-modello-big-five-personalita/>

SKODOL, A., *Panoramica sui disturbi di personalita'* [online]. Poslední aktualizace prosinec 2019 [cit. 28. října 2020]. Dostupné z: <https://www.msmanuals.com/it-it/professionale/disturbi-psichiatrici/disturbi-della-personalita/C3%A0/panoramica-sui-disturbi-di-personalita/C3%A0>

MEZINÁRODNÍ KLASIFIKACE NEMOCÍ, [online]. [cit. 8. října 2020]. Dostupné z: <https://old.uzis.cz/cz/mkn/index.html>

MEZINÁRODNÍ KLASIFIKACE NEMOCÍ, *Poruchy osobnosti a chování u dospělých* [online]. [cit. 8. října 2020]. <https://mkn10.uzis.cz/prohlizec/F60-F69>

SKODOL, A., *Disturbo paranoide di personalita'* [online]. Poslední aktualizace prosinec 2019 [cit. 11. října 2020]. Dostupné z: <https://www.msmanuals.com/it-it/professionale/disturbi-psichiatrici/disturbi-della-personalita%20/disturbo-paranoide-di-personalita%20>

SKODOL, A., *Disturbo antisociale di personalita'* [online]. Poslední aktualizace prosinec 2019 [cit. 12. října 2020]. Dostupné z: <https://www.msmanuals.com/it-it/professionale/disturbi-psichiatrici/disturbi-della-personalita%20/disturbo-antisociale-di-personalita%20>

MONTANO, A., BORZÌ, R., *Disturbo antisociale di personalita' (Cluster B)* [online]. [cit. 13. října 2020]. Dostupné z: <https://www.istitutobeck.com/disturbi-di-personalita/disturbo-antisociale-personalita>

QUOTIDIANOSANITÀ, *Giovani „asociali“*. [online]. [cit. 20. října 2020]. Dostupné z: http://www.quotidianosanita.it/scienza-e-farmaci/articolo.php?articolo_id=40725

LA MENTE È MERAVIGLIOSA, *Test di Hare sulla psicopatia (PCL-R)* [online]. Poslední aktualizace 1. 6. 2020 [cit. 26. října 2020]. Dostupné z: <https://lamenteemeravigliosa.it/test-di-hare-sulla-psicopatia-pcl-r/>

MALDONATO, M., *Quando decidiamo* [online]. [cit. 26. října 2020]. Dostupné z: <https://www.letture.org/quando-decidiamo-siamo-attori-consapevoli-o-macchine-biologiche-mauro-maldonato>

PICCOLI, G., *La relazione d'attaccamento. Analisi e verifica dello strumento „Attachment Q – sort“ applicabile nei contesti educativi per la valutazione dell'attaccamento* [online]. [cit. 2. listopadu 2020]. Dostupné z: http://tesi.cab.unipd.it/52090/1/Piccoli_Giulia.pdf

DI DODO, V., *La teoria dell'attaccamento secondo Bowlby* [online]. [cit. 10. listopadu 2020]. Dostupné z: <https://www.stateofmind.it/tag/attaccamento/>

LA MENTE È MERAVIGLIOSA, *Psicologia sociale: cos'è e perché è così importante?* [online]. Poslední aktualizace 16. 9. 2019 [cit. 12. listopadu 2020]. Dostupné z: <https://lamenteemeravigliosa.it/psicologia-sociale-cos-e-importante/>

DSU.UNIVR., *L'attribuzione* [online]. [cit. 14. listopadu 2020]. Dostupné z: <https://www.dsu.univr.it/documenti/OccorrenzaIns/matdid/matdid583801.pdf>

VÄTERAKTIV, *Divorzio al livello europeo* [online]. [cit. 17. března 2021]. Dostupné z: <http://www.vaeter-aktiv.it/it/news-it/divorzio-a-livello-europeo/>

Abstrakt

PODLAHOVÁ, E. *Psychologie zla*. České Budějovice 2021. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce K. Diallo.

Klíčová slova: psychologie zla, etické přístupy ke zlu, poruchy osobnosti, sociální psychologie, sociální práce.

Tato práce je zaměřena na zlo v psychologii, etických přístupech, a také na zlo s ohledem na sociální práci. Nejprve jsou zde vyjmenovány některé etické přístupy ke zlu, dále je stručně představen vývoj morálky. V práci je mimo jiné věnována pozornost rysům osobnosti, projevům chování a poruchám osobnosti. Součástí práce jsou rovněž některé poznatky o zlu ze sociální psychologie. Hlavním cílem práce bylo poskytnutí ucelených informací o zlu, jak mu rozumějí psychologové, a také přiblížení tohoto tématu s ohledem na sociální práci. Výsledkem je popis zjištěného stavu v závěru diplomové práce.

Abstract

Key words: psychology of evil, ethical approaches to evil, personality disorders, social psychology, social work.

The thesis is focused on evil in psychology, ethical approaches, and on evil with regard to social work. First, some ethical approaches to evil are listed, then the development of morality is briefly introduced. Among other things, the thesis pays attention to personality traits, behavioural manifestations, and personality disorders. It also includes some knowledge about evil from social psychology. The main objective was to provide comprehensive information about evil as understood by psychologists, as well as to approach this topic regarding social work. The result is a description of the state found at the end of the thesis.